Historia Kościoła Pokoju w Jaworze

Geschichte der Friedenskirche zu Jauer

54

810249-2

SOBIESŁAW NOWOTNY

Historia Kościoła Pokoju w Jaworze

Geschichte der Friedenskirche zu Jauer

726 :: 274.5 (438 ; 430) "16/20" 4/2
REG. (7) Ks. podr.

MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA w Jaworze
CZYTELNIA

Miejska Biblioteka
Publiczna w Jaworze
02401-000089962

JAWOR · JAUER
2005

2/d/158/2013

„Oddaję pokłon przybytkowi
twemu świętemu
I wysławiam imię twoje
Za łaskę i za wierność twoją,
Bo nad wszystko wywyższyłeś imię
i słowo swoje."

Ps 138, 2-3.

„Ich will anbeten zu deinem heiligen Tempel
Und deinem Namen danken
Für deine Güte und Treue;
Denn du hast deinen Namen über alles
herrlich gemacht durch dein Wort."

Ps. 138, 2-3.

Drodzy Czytelnicy!

Parafia Ewangelicko - Augsburska w Jaworze oddaje w roku Jubileuszu 350 - lecia Kościoła Pokoju do Waszych rąk interesującą pozycję wydawniczą. Patrząc na bogatą historię Kościoła i Parafii w myślach przywołuję słowa Psalmu: „W dniu, gdy cię wzywałem wysłuchałeś mnie...", które stanowią przyczynek do refleksji. Oddaje ten Psalm to wszystko, co wypełniło przestrzeń czasu tego magicznego, pięknego i skłaniającego do przemyśleń miejsca.

Tu, gdzie poprzez fascynującą architekturę budowniczy w taki sposób „oddawali pokłon przybytkowi twemu świętemu i wysławiali imię twoje." Gdzie arsenał barokowych środków wyrazu artystycznego posłużył, jako środek wykładni teologii ewangelickiej. Jest to wyjątkowy w skali europejskiej fenomen zarówno artystyczny, jak i teologiczny.

Jednak prawdziwy Kościół to nie substancja materialna, ale wypełniający go gorliwością, wiarą i miłością ludzie. W połowie XVII wieku jaworscy mieszczanie zbierali się w miejscu, gdzie wkrótce miała stanąć ich wymarzona świątynia.

„W dniu, gdy cię wzywałem wysłuchałeś mnie..."

Tak rozpoczynała się historia tej świątyni - marzeniem wypełnionym modlitwą. W roku jubileuszu dziękujemy Bogu „za łaskę i wierność", jaką otaczał Kościół Pokoju w Jaworze. Chociaż niejednokrotnie skomplikowane były jego dzieje, to dzisiaj z odpowiedzialnością, ale i ufnością pokładaną w Panu dziejów patrzą Ewangelicy Jawora w przyszłość, a my wszyscy tak, jak przed wiekami w modlitwie polecamy łasce Boga tą Świątynię i społeczność Parafialną.

Hochverehrte Leser!

Die Evangelisch-Augsburgische Gemeinde in Jauer übergibt in Ihre Hände im Jubiläumsjahre des 350-jährigen Bestehens ihrer Friedenskirche eine sehr interessante Veröffentlichung. Wenn ich auf die reiche Geschichte dieser Kirche und dieser Gemeinde blicke, dann rufe ich in meinen Gedanken die Worte des Psalms herbei: „Wenn ich dich anrufe, so erhörst du mich ...", die einen Beitrag zum Nachdenken geben. Dieser Psalm begreift doch das alles, was den Zeitraum dieses magischen, wunderschönen und nachdenklich machenden Ortes erfüllte. Hier, wo die Bauherren durch faszinierende Architektur auf solche Art und Weise „zu deinem heiligen Tempel anbeten wollten und deinem Namen dankten". Hier, wo das ganze Rüstzeug der barocken Kunstgestaltung als ein Mittel der Auslegung der evangelischen Theologie diente. Es ist eine einzigartige Erscheinung im europäischen Ausmaß, sowohl wenn es sich um künstlerische, aber auch theologische Hinsicht handelt. Doch die wahre Kirche besteht nicht aus einer materiellen Substanz, sie wird vielmehr von den eifrig gläubenden und liebenden Menschen gebildet. Um die Hälfte des 17. Jahrhunderts versammelten sich die Jaueraner an diesem Orte, wo ihre erträumte Kirche entstehen sollte.

„Wenn ich dich anrufe, so erhörst du mich ..."

So begann auch mal die Geschichte dieser Kirche - mit einem Traum, der mit dem ständigen Gebet ausgefüllt war. Wir wollen in dem Jubiläumsjahr dem lieben Gott „für seine Gnade und Treue" danken, mit der Er stets die Friedenskirche in Jauer hütete. Obwohl die Geschichte dieser Kirche oftmals sehr kompliziert war, dennoch in voller Verantwortung wollen die hiesigen Jauerschen Evangelischen ihr Vertrauen in Gott setzen und in aller Ruhe in die Zukunft blicken. Und wir alle, wie vor vielen Jahrhunderten, empfehlen in unserem Gebet der Gnade Gottes diese Kirche und die hiesige evangelische Gemeinde.

Ks. Biskup Ryszard Bogusz
Zwierzchnik Diecezji Wrocławskiej
Kościoła ewangelicko - Augsburskiego w RP
Wrocław, czerwiec 2005 r.

Pf. Bischof Ryszard Bogusz
Oberhaupt der Breslauer Diözese
der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in RP
Breslau, Juni 2005

SOBIESŁAW NOWOTNY

Historia Kościoła Pokoju w Jaworze

Geschichte der Friedenskirche zu Jauer

JAWOR • JAUER
2005

„Oddaję pokłon przybytkowi
twemu świętemu
I wysławiam imię twoje
Za łaskę i za wierność twoją,
Bo nad wszystko wywyższyłeś imię
i słowo swoje."

Ps 138, 2-3.

„Ich will anbeten zu deinem heiligen Tempel
Und deinem Namen danken
Für deine Güte und Treue;
Denn du hast deinen Namen über alles
herrlich gemacht durch dein Wort."

Ps. 138, 2-3.

Drodzy Czytelnicy!

Parafia Ewangelicko - Augsburska w Jaworze oddaje w roku Jubileuszu 350 - lecia Kościoła Pokoju do Waszych rąk interesującą pozycję wydawniczą. Patrząc na bogatą historię Kościoła i Parafii w myślach przywołuję słowa Psalmu: „W dniu, gdy cię wzywałem wysłuchałeś mnie...", które stanowią przyczynek do refleksji. Oddaje ten Psalm to wszystko, co wypełniło przestrzeń czasu tego magicznego, pięknego i skłaniającego do przemyśleń miejsca.

Tu, gdzie poprzez fascynującą architekturę budowniczy w taki sposób „oddawali pokłon przybytkowi twemu świętemu i wysławiali imię twoje." Gdzie arsenał barokowych środków wyrazu artystycznego posłużył, jako środek wykładni teologii ewangelickiej. Jest to wyjątkowy w skali europejskiej fenomen zarówno artystyczny, jak i teologiczny.

Jednak prawdziwy Kościół to nie substancja materialna, ale wypełniający go gorliwością, wiarą i miłością ludzie. W połowie XVII wieku jaworscy mieszczanie zbierali się w miejscu, gdzie wkrótce miała stanąć ich wymarzona świątynia.

„W dniu, gdy cię wzywałem wysłuchałeś mnie..."

Tak rozpoczynała się historia tej świątyni - marzeniem wypełnionym modlitwą. W roku jubileuszu dziękujemy Bogu „za łaskę i wierność", jaką otaczał Kościół Pokoju w Jaworze. Chociaż niejednokrotnie skomplikowane były jego dzieje, to dzisiaj z odpowiedzialnością, ale i ufnością pokładaną w Panu dziejów patrzą Ewangelicy Jawora w przyszłość, a my wszyscy tak, jak przed wiekami w modlitwie polecamy łasce Boga tą Świątynię i społeczność Parafialną.

Hochverehrte Leser!

Die Evangelisch-Augsburgische Gemeinde in Jauer übergibt in Ihre Hände im Jubiläumsjahre des 350-jährigen Bestehens ihrer Friedenskirche eine sehr interessante Veröffentlichung. Wenn ich auf die reiche Geschichte dieser Kirche und dieser Gemeinde blicke, dann rufe ich in meinen Gedanken die Worte des Psalms herbei: „Wenn ich dich anrufe, so erhörst du mich ...", die einen Beitrag zum Nachdenken geben. Dieser Psalm begreift doch das alles, was den Zeitraum dieses magischen, wunderschönen und nachdenklich machenden Ortes erfüllte. Hier, wo die Bauherren durch faszinierende Architektur auf solche Art und Weise „zu deinem heiligen Tempel anbeten wollten und deinem Namen dankten". Hier, wo das ganze Rüstzeug der barocken Kunstgestaltung als ein Mittel der Auslegung der evangelischen Theologie diente. Es ist eine einzigartige Erscheinung im europäischen Ausmaß, sowohl wenn es sich um künstlerische, aber auch theologische Hinsicht handelt. Doch die wahre Kirche besteht nicht aus einer materiellen Substanz, sie wird vielmehr von den eifrig gläubenden und liebenden Menschen gebildet. Um die Hälfte des 17. Jahrhunderts versammelten sich die Jaueraner an diesem Orte, wo ihre erträumte Kirche entstehen sollte.

„Wenn ich dich anrufe, so erhörst du mich ..."

So begann auch mal die Geschichte dieser Kirche - mit einem Traum, der mit dem ständigen Gebet ausgefüllt war. Wir wollen in dem Jubiläumsjahr dem lieben Gott „für seine Gnade und Treue" danken, mit der Er stets die Friedenskirche in Jauer hütete. Obwohl die Geschichte dieser Kirche oftmals sehr kompliziert war, dennoch in voller Verantwortung wollen die hiesigen Jauerschen Evangelischen ihr Vertrauen in Gott setzen und in aller Ruhe in die Zukunft blicken. Und wir alle, wie vor vielen Jahrhunderten, empfehlen in unserem Gebet der Gnade Gottes diese Kirche und die hiesige evangelische Gemeinde.

Ks. Biskup Ryszard Bogusz
Zwierzchnik Diecezji Wrocławskiej
Kościoła ewangelicko - Augsburskiego w RP
Wrocław, czerwiec 2005 r.

Pf. Bischof Ryszard Bogusz
Oberhaupt der Breslauer Diözese
der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in RP
Breslau, Juni 2005

Reformacja i kontrreformacja

„Z ucisku wzywałem Pana,
Pan wysłuchał mnie i wyswobodził.
Pan jest ze mną, nie lękam się,
Cóż może mi uczynić człowiek?”

Ps 118,5-6.

Reformation und Gegenreformation in Jauer

„In der Angst rief ich den Herrn an;
und der Herr erhörte mich und tröstete mich.
Der Herr ist mit mir, darum fürchte ich mich nicht;
Was können mir Menschen tun?“

Ps 118,5-6.

Księstwo jaworskie należy do tych terenów Śląska, do których najwcześniej dotarła myśl reformacyjna ks. dr. Marcina Lutra. Zgodnie z tradycją to właśnie tutaj, w majątku Nowy Kościół, należącym do Georga von Zedlitza, Melchior Hofmann wygłosić miał w 1518 r. pierwsze luterańskie kazanie na Śląsku. Zmiany religijne, których celem była poprawa ówczesnego oblicza Kościoła, objęły wkrótce tereny całego księstwa i sąsiadujących z nim terytoriów. Sam Luter nie dążył do zakładania jakiegokolwiek nowego kościoła, zależało mu jedynie na usunięciu z teologii i liturgii wszystkich naleciałości, które nie znajdują żadnego potwierdzenia w Biblii, którą uznał on za jedyną podstawę wiary. Z czasem jednak jego nauka przyjęła formę nowego programu, zaś jego zwolennicy doprowadzili do powstania nowego kościoła, który od nazwiska wielkiego reformatora zaczęto nazywać luterańskim.

Reformacja dość szybko pojawiła się również w dawnej stolicy księstwa - Jaworze. Pierwszym duchownym, który w tutejszym kościele farnym pw. św. Marcina wygłaszał kazania w duchu luterańskim już w 1525 r. był Samuel Frenzel. W rok później, idąc za przykładem wielkiego reformatora Kościoła zachodniego, ożenił się, co wywołało sprzeciw katolickiej części mieszczaństwa. Ówczesny starosta księstwa świdnicko-jaworskiego Hans von Seidlitz, pod naciskiem katolickiego duchowieństwa i mieszczan, nakazał wtrącić Frenzela do więzienia. Wkrótce jednak musiał zmienić swój wyrok, spotykając się z niechęcią ewangelickiej większości. Niewykluczone jest jednak, że do uwolnienia pastora przyczynili się chłopi z Piotrowic pod Jaworem, którzy w 1527 r. zbrojnie najechali na Jawor, chcąc pozbawić życia starostę. Frenzel działał w Jaworze do 1530 r. Nie wiadomo wszakże, jak dalece zaszedł on w swych działaniach reformatorskich. Jego następcą, zarazem kontynu-

Das Fürstentum Jauer gehört zu diesen Gebieten Schlesiens, wo die reformatorische Idee Dr. Martin Luthers sich am ehesten zu verbreiten begann. Gerade hier auf dem Gut Neukirch, das dem Georg von Zedlitz gehörte, sollte Melchior Hoffmann, gemäß der langen Tradition, schon im Jahre 1518 die erste evangelische Predigt abgehalten haben. Die Änderungen, deren Ziel in der Verbesserung der damaligen Verhältnissen innerhalb der Kirche bestand, umfaßten bald die Gebiete des ganzen Fürstentums und aller angrenzenden Territorien. Luther wollte eigentlich keine neue Kirche gründen, seine Absicht war nur, alle fremdartigen Bestandteile, die keine Begründung in der Bibel fänden, aus der Theologie und der Liturgie wegzuschaffen. Die Bibel wurde von ihm für einzige Grundlage des Glaubens angesprochen. Langsam nahm doch seine Lehre die Form eines neuen Programms an, und seine Anhänger trugen zur Begründung einer neuen Kirche bei, die man nach dem Namen des großen Reformators anfing, lutherisch zu nennen.

Die Reformation zeigte sich sehr bald auch in der Hauptstadt des ehemaligen Fürstenthums Jauer. Der erste Geistliche, der bereits im Jahre 1525 in der hiesigen Pfarrkirche zum Hl. Martin die Predigten im lutherischen Geiste hielt, war Samuel Frenzel. Schon ein Jahr danach, dem Beispiel des großen Reformators der abendländischen Kirche folgend, trat er in den Ehestand, was einen häftigen Widerstand der katholischen Bürgerschaft verursachte. Der damalige Landeshauptmann des Fürstentums Schweidnitz-Jauer, der unter dem Druck der katholischen Priesterschaft und der Bürger stand, ließ Frenzel ins Gefängnis setzen. Bald mußte er jedoch sein Urteil ändern, indem er auf einen kräftigen Widerwillen der evangelischen Mehrheit stieß. Es ist nicht auszuschließen, daß zur Berfreiung des Predigers auch die Peterwitzer Bauern beitrugen, die im Jahre 1527 Jauer mit bewaffneter Hand überfielen, in der Absicht, den Landeshauptmann umzubringen. Frenzel war bis zum Jahre 1530 in Jauer

atorem myśli reformacyjnej, był Johann Pannwitz. Tenże zmarł już jednak w 1533 r. Nowy proboszcz, mgr Martin Titze, był zwolennikiem starej liturgii katolickiej, starając się na nowo ożywić dawne zwyczaje. Napotkał on jednak na otwarty opór ewangelickiego już w większości społeczeństwa. Tutejsi mieszczanie w ogóle zaprzestali uczestnictwa w prowadzonych przez niego nabożeństwach. Rada miejska próbowała nakłonić nowego proboszcza do zaakceptowania u swego boku ewangelickiego duchownego w osobie pastora Zeidlera, który cieszył się poparciem mieszczaństwa. Wszystkie te działania były jednakże natychmiast odrzucane. Zeidler został proboszczem kościoła w pobliskich Paszowicach, które pod względem administracji kościelnej związane były jako filiał z kościołem św. Marcina w Jaworze. Odtąd aż do 1640 r. stanowisko tutejszego proboszcza jaworska rada miejska obsadzała wyłącznie ewangelickimi duchownymi. Nie zmieniło to jednak sytuacji w samym Jaworze. Mieszczanie skłaniający się ku protestantyzmowi musieli uczęszczać na ewangelickie nabożeństwa do pobliskiej wsi Piotrowice, gdzie w tym czasie wygłaszał kazania luterański duchowny Wolfgang Rettenberg. Rada miejska Jawora ponawiała jednak próby osadzenia przy kościele farnym św. Marcina ewangelickiego duchownego. W XVII-wiecznej kronice miejskiej Jawora, znanej pod nazwą Chronicon Javoriense, znajdujemy m. in. informację, że 31 lipca 1546 r. rada miejska powołała na tutejszego duszpasterza magistra Sebastiana Angerera. Angerer, który pochodził z Austrii, znany jest jako reformator miasta Świdnicy, gdzie zgodnie z ustanowieniem Chrystusa już w 1535 r. udzielał on komunii pod obiema postaciami, zarzucił też spowiedź osobistą wprowadzając na jej miejsce zalecaną przez Lutra spowiedź powszechną. Dając przykład innym duchownym, sam wstąpił również w związek małżeński. Nie wiadomo wszakże, czy Ange-

tätig. Wir wissen doch nicht, wie weit er in seiner reformatorischen Tätigkeit fortgeschritten ist. Sein Nachfolger, zugleich auch der Fortsetzer des Reformationsgedankens, war Johann Pannwitz. Er starb jedoch schon im Jahre 1533. Der neue Pfarrer, M. Martin Titze, war ein Anhänger des katholischen Ritus, indem er aufs neue die alten Bräuche zu beleben versuchte. Er stieß jedoch auf einen heftigen Widerstand der Bevölkerung, die inzwischen schon überwiegend evangelisch war. Die hiesigen Bürger besuchten seine Gottesdienste überhaupt nicht mehr. Der Stadtrat von Jauer versuchte diesen neuen Pfarrer zur Annahme an seine Seite einen evangelischen Prediger in Person des Pastors Zeidler zu bewegen, der sich der Unterstützung der ganzen Bürgerschaft freuen konnte. Alle diese Forderungen wurden jedoch zugleich abgewiesen. Zeidler wurde Pfarrer an der Kirche in dem benachbarten Dorfe Poischwitz, die als eine Filiale administrativ mit der Pfarrkirche in Jauer stets verbunden war. Seit dieser Zeit bis etwa zum Jahre 1640 besetzte der Stadtrat von Jauer das Pfarramt in diesem Dorfe nur mit den evangelischen Geistlichen. Dies verbesserte die ganze Lage in der Stadt überhaupt nicht. Die Bürger, die dem Protestantismus zugeneigt waren, mußten die evangelischen Gottesdienste in dem naheliegenden Dorfe Peterwitz besuchen, wo in dieser Zeit der lutherische Prediger Wolfgang Rettenberg seine Predigten hielt. Der Stadtrat von Jauer versuchte immer wieder einen evangelischen Geistlichen an der Pfarrkirche zum Hl. Martin anzusetzen. In einer bis ins 17. Jh. reichenden Stadtchronik von Jauer, genannt unter dem Namen Chronicon Javoriense, finden wir eine Notiz, daß der hiesige Rat am 31. Juny des Jahres 1546 einen Prediger namens Sebastian Angerer zum Stadtpfarrer berief. Angerer, gebürtig aus Österreich, war als Reformator der Stadt Schweidnitz bekannt, wo er schon im Jahre 1535 gemäß der Festsetzung Christi das heilige Sakrament der Kommunion unter beiderlei Gestalt spendete. Er schaffte auch die Ohrenbeichte ab und führte

rer w ogóle przybył do Jawora; dwa lata później już nie żył.

Choć kościół farny nadal pozostawał w rękach katolickich, to jednak postępów reformacji w Jaworze nie dało się już zatrzymać. W 1556 r. rada miejska przejęła opuszczony przez zakonników klasztor franciszkański, istniejący tu od 1485 r. Zgodę na przekazanie miastu, a tym samym gminie ewangelickiej, tego obiektu wyraził cesarz Ferdynand I Habsburg, jak również biskup wrocławski Balthasar von Promnitz. W budynkach klasztornych natychmiast urządzono szpital, czy też przytułek dla ubogich oraz szkołę, zaś w kościele przyklasztornym zaczęto wygłaszać kazania ewangelickie. Radni miejscy powołali na duchownego tego „bastionu reformacji" wspominanego powyżej proboszcza z Piotrowic - Wolfganga Rettenberga.

Ewangelicka rada miejska Jawora nie zaprzestawała starań o pozyskanie dla luteranizmu głównej świątyni miasta, czyli kościoła farnego pw. św. Marcina. W 1561 r. proboszcz Titze zgodził się na powołanie na swego pomocnika, zatrudnionego przez radę miejską duchownego Georga Spürera. Tenże, chociaż złożył przysięgę, iż „będzie udzielał sakramentów zgodnie z ustanowieniem Chrystusa i troszczył się będzie, aby katechizm Lutra pilnie był nauczany i wykładany celem kształcenia młodzieży", przeszedł wkrótce na stronę katolicką. Zdumieni tym obrotem sprawy radni wystawili wkrótce na jego stanowisko nowego kandydata w osobie Johanna Fütterera. Ten zmarł jednak już w sierpniu 1562 r. Jego następcą został mgr Joachim Glaser, który 27 września 1562 r. wygłosił swe kazanie wstępne utrzymane w całkowicie luterańskim duchu. Z początkiem grudnia tegoż roku zaczął on również w kościele św. Marcina udzielać komunii pod obiema postaciami. W wigilię Bożego Narodzenia zmarł dotychczasowy katolicki proboszcz tej parafii, mgr Martin Titze.

an ihre Stelle die allgemeine Beichte ein, die von Luther besonders bevorzugt war. Er hat auch den anderen Geistlichen das gute Beispiel gegeben, indem er den Ehestand betrat. Wir wissen jedoch nicht, ob er überhaupt nach Jauer gekommen ist; zwei Jahre später lebte er nicht mehr.

Obwohl die Pfarrkirche immer noch in den katholischen Händen blieb, ließen sich die Fortschritte der Reformation in Jauer nicht mehr aufhalten. Der Stadtrat übernahm im Jahre 1556 das von den Mönchen verlassene, seit dem Jahre 1485 bestandene, Franziskanerkloster. Seine Zustimmung für die Übergabe des Kloster unter städtische, und damit auch evangelische Verwaltung, gab der Kaiser Ferdinand I., wie auch der Breslauer Bischof Balthasar von Promnitz. In den Klostergebäuden errichtete man zugleich ein Krankenhaus, oder besser gesagt ein Armenhaus, und eine Schule. In der Klosterkirche dagegen begann man mit der Abhaltung der evangelischen Predigten. Zum Prediger dieser Hochburg der Reformation in Jauer beriefen die Stadträte den obengenannten Pfarrer von Peterwitz - Wolfgang Rettenberg.

Der evangelische Stadtrat machte alle erdenkliche Mühe, um die Hauptkirche der Stadt, also die Pfarrkirche zum Hl. Martin, für den Protestantismus zu gewinnen. Im Jahre 1561 verstand sich Titze zur Annahme des ihm als Gehilfe vom Rat berufenen Geistlichen Georg Spürer. Dieser, obwohl er schwur, daß er „die Sakramente reichen wird, wie sie Christus eingesetzt hatte und sonderlich darauf sehen wird, daß der Katechismus fleißig gelehrt und gepredigt werde zur rechten Unterweisung der Jugend", trat bald auf die katholische Seite. Die Stadträte, die über solchen Ausgang der Sache total erstaunt waren, stellten bald eine neue Kandidatur in Person von Johann Fütterer auf. Dieser starb aber bereits im August 1562. Sein Nachfolger wurde M. Joachim Glaser, der am 27. September 1562 seine Amtspredigt hielt, die ganz im lutherischen Geiste gehalten war. Am Anfang Dezembers dessel-

W drugi dzień Świąt do Jawora przybył wysłany przez biskupa wrocławskiego kanonik katedralny mgr Georg Faber, który objąć miał stanowisko po zmarłym proboszczu. Natychmiast nakazał on opuścić parafię Glaserowi i zaprzestać wszelkiej działalności reformacyjnej. Kiedy jednak próbował on odprawić mszę św. w kościele, ktoś rzucił w niego owocem pigwy, przerywano mu stale jego kazanie śpiewając luterańską pieśń „Dzień, który jest tak radosny", zmuszając go tym samym do zejścia z ambony, a następnie do opuszczenia świątyni. Faber odwołał się do autorytetu biskupa wrocławskiego; podobnie uczyniła rada miejska, która proponowała na stanowisko tutejszego proboszcza ewangelickiego pastora z Domasława pod Wrocławiem, mgr. Hansa Kurtzera. Biskup odrzucił tą kandydaturę, gdyż Kurtzer wstąpił przed rokiem w związek małżeński. Gdy wierni przestali uczęszczać na nabożeństwa do kościoła farnego, biskup zajechał wraz z Faberem do Jawora, aby rozpatrzyć sprawę na miejscu. Na jego prośbę parafianie zgromadzili się w kościele. Lecz gdy tylko Faber zaatakował w swym kazaniu Lutra, wierni zaczęli intonować pieśń „Prosimy Ducha Świętego", tak iż Faber pośpiesznie musiał opuścić ambonę. Nic nie pomogło wstawiennictwo biskupa. Faber musiał opuścić Jawor, a rada miejska po raz drugi powołała na stanowisko tutejszego proboszcza Hansa Kurtzera. Biskup wrocławski zatwierdził jednak jego inwestyturę dopiero 14 listopada 1564 r. Kurtzer pozostawał na swym urzędzie duszpasterskim do 1571 r., kiedy to zrezygnował ze względu na swój podeszły wiek. Zmarł w tym samym roku. Za jego największe osiągniecie uważa się zaprowadzenie przez niego ksiąg ruchu naturalnego, tj. rejestrów chrztów, ślubów i zgonów.

Jego następcą został Lorenz Profe, dotychczasowy kaznodzieja przy dawnym kościele franciszkańskim. Obejmując urząd 15 sierpnia

ben Jahres begann er in der Pfarrkirche das heilige Abendmahl unter beiderlei Gestalt zu spenden. Am Weihnachtsabend starb der bisherige Pfarrer dieser Kirche, M. Martin Titze. Am zweiten Weihnachtsfest kam nach Jauer der von dem Breslauer Bischof beauftragte Domherr Georg Faber, der die Stelle des verstorbenen Pfarrers übernehmen sollte. Er ließ sofort Glaser die Pfarrei zu verlassen und jegliche reformatorische Tätigkeit zu unterlassen. Als er jedoch in der Pfarrkirche eine heilige Messe zu lesen versuchte, wurde er mir einem Quittenapfel an den Kopf geworfen. Er wurde auch am Predigen verhindert, indem die Gemeinde das Lied „Der Tag, der ist so freudenreich" anstimmte. Er wurde damit gezwungen die Kanzel, und später auch die Kirche zu verlassen. Er berief sich auf die Authorität des Breslauer Bischofs, was auch der evangelische Stadtrat tat, indem er den Bischof um die Anstellung zum hiesigen evangelischen Pfarrer den bisherigen Prediger in Domslau bei Breslau, M. Hans Kurtzer, bat. Der Bischof lehnte jedoch diese Kandidatur ab, weil Kurtzer vor einem Jahr in den Ehestadt trat. Als die Gläubigen dem Gottesdienst in der Pfarrkirche fernblieben, kam der Bischof mit Faber nach Jauer, um diese Angelegenheit an Ort und Stelle selbst zu erörtern. Auf sein Geheiß versammelte sich die Gemeinde in der Pfarrkirche zum Hl. Martin. Als aber Faber in seiner Predigt Luther angriff, sang die Gemeinde das Lied „Nun bitten wir den heiligen Geist", so daß er schnell die Kanzel verlassen mußte. Sogar die Fürsprache des Bischofs konnte gar nichts auswirken. Faber mußte endgültig Jauer verlassen, und der Stadtrat berief M. Hans Kurtzer zum zweiten Mal zum hiesigen Pfarrer. Der Breslauer Bischof bestättigte jedoch seine Investitur erst am 14. November 1564. Kurtzer blieb als Pfarrer bis zum Jahre 1571 tätig, wo er sich genötigt sah, aus Altergründen sein Amt niederzulegen. Er starb in demselben Jahre. Als seine hervorragende Leistung wird die Einführung von Tauf- und Sterberegistern angesehen.

IVDICI XIX.
IVDICI XVI.
Den offtern Hülffe uns anfrage

1571 r. zaprzysiężony on został na tekst Wyznania Augsburskiego, najważniejszej księgi wyznaniowej kościoła ewangelickiego. Kroniki miejskie Jawora poświadczają, iż Profe był nie tylko dobrym kaznodzieją, lecz również doskonałym gospodarzem. W 1572 r. nakazał on wznieść nową plebanię przy kościele farnym. Dzięki jego staraniom przebudowano również na szkołę jedną z baszt stojącą po północnej stronie kościoła, nazywaną „Zamkiem Anioła" (niem. Engelsburg). Społeczność ewangelicka przywiązywała bowiem wielką wagę kształceniu w duchu reformacji, lecz zarazem humanizmu. Choć tutejsza szkoła nie urosła do tej samej rangi, jaką cieszyły się gimnazja w Złotoryi, czy też w Brzegu, to jednak jej mury opuściło wielu sławnych mężów, w tym m. in. słynny śląski kompozytor Ambrosius Profe (1589-1661), autor licznych madrygałów, motetów i pieśni. Placówka ta przetrwała do tragicznego roku 1629 r., kiedy to w czasach kontrreformacji została definitywnie zamknięta.

Kolejnymi pastorami przy kościele farnym św. Marcina byli: Matthias Schneider (1574-1580), mgr Johann Kindler (1581-1604) i mgr Adam Hentschel (1604-1629). W czasie ich urzędowania luteranizm stał się ostatecznie religią wszystkich mieszkańców Jawora. Przyjęła go również ludność okolicznych wiosek; nawet na terenie wsi należących do klasztoru cystersów w Lubiążu, rozsianych wokół Jawora, napotykamy na ewangelików. Początek XVII wieku bez wątpienia nazwać można „złotym okresem" jaworskiego protestantyzmu. Rozwinął się on nie tylko na płaszczyźnie czysto religijnej, lecz przeniknął także do takich dziedzin, jak opieka społeczna i szkolnictwo. Jaworscy protestanci dokonali również trwałych zmian w wyglądzie kościoła farnego. Do obecnych czasów zachował się tu późnorenesansowy portal główny, tzw. Chór Czeladników, jak również liczne epitafia

Sein Nachfolger war Lorenz Profe, der bisherige Prediger an der ehemaligen Franziskanerkirche. Beim seinen Amtsantritt am 15. August 1571 wurde er auf den Text der Augsburgischen Konfession, der wichtigsten Konfessionsgrundlage des evangelischen Bekentnisses, vereidigt. Die Stadtchroniken von Jauer beweisen, daß er nicht nur ein guter Prediger, sondern auch ein ausgezeichneter Verwalter seiner Gemeinde war. Im Jahre 1572 ließ er zum Beispiel ein neues Pfarrhaus an der Pfarrkirche bauen. Dank seiner Bemühungen konnte man auch in einer nördlich der Pfarrkirchen gelegenen Bastei, der sogenannten Engelsburg, eine neue Schule errichten. Die evangelische Gemeide legte nämlich einen besonders festen Druck darauf, um die Jugend im Geiste der Reformation, aber auch des Humanismus zu lehren. Obwohl die hiesige Schule sich niemals so eines hohen Ranges wie zum Beispiel die Gymnasien in Golberg oder in Brieg freuen konnte, verließ doch ihre Mauern eine ganze Reihe von berühmten Männern, unter anderem der bekannte schlesische Musiker Ambrosius Profe (1589-1661), der zahlreiche Madrigalen, Motteten und Lieder komponierte. Diese Schulanstalt existierte bis zum traurigen Jahre 1629, wo sie in der Zeit der Gegenrefomation definitiv geschlossen wurde.

Als folgenden evangelischen Pfarrer an der Pfarrkirche zum Hl. Martin sind zu nennen: Matthias Schneider (1574-1580), M. Johann Kindler (1581-1604) und M. Adam Hentschel (1604-1629). In ihrer Amtszeit wurde das Luthertum zum Bekenntnis aller Einwohner von Jauer. Es wurde auch von den Bewohnern der umliegenden Dörfern übernommen; sogar in den Ortschaften, die um Jauer herum zerstreut waren und dem Zisterzinserkloster Leubus angehörten, konnte man Evangelische begegnen. Den Anfang des 17. Jahrhunderts darf man ohne Zweifel als „goldene Epoche" des Jauerschen Protestantismus bezeichnen. Er entwickelte sich nicht nur auf rein kirchlicher Ebene, sondern durchdrang auch in solche Gebiete, wie Wohlfahrts- und

pochodzące z XVI i XVII w. Działalność ewangelicka rozpoznawalna jest również na wieży kościoła, którą zwieńczono renesansową attyką, a która w 1617 r. otrzymała dwukrotnie przepruty hełm. Podobnie jak w innych rejonach Śląska, należącego w tym czasie do Korony Czeskiej, tak i tutaj, ewangelicy z ufnością spoglądali w przyszłość, tym bardziej, iż swobodę ich wyznania, jak również stan posiadania w postaci kościołów, szkół i innych budynków parafialnych gwarantował im list majestatyczny cesarza Rudolfa II wydany w 1609 r. Wojna trzydziestoletnia, która toczyła się w latach 1618-1648 r. miała jednak rozwiać te nadzieje. Początkowo jej działania rozgrywały się poza terenami Śląska, a jego mieszkańcy odczuwali ją jedynie za sprawą licznych przemarszy wojsk i nakładanych kontrybucji. Do zmian wyznaniowych dochodzi dopiero w 1629 r., gdy 17 stycznia do miasta przybywają osławieni dragoni Lichtensteina, nazywani we współczesnych tekstach „zbawiaczami" (niem. „Seligmacher"). Byli to żołnierze cesarscy, reprezentujący interesy Habsburgów, a ich głównym zajęciem było nawracanie protestantów na katolicyzm przy użyciu argumentów siły. Kronikarz miasta Jawora Fischer opisywał te tragiczne wydarzenia w następujący sposób: „Mgr Hentschel wraz z diakonami Hillerem i Profe, obrabowani zostali ze swego mienia. Dotkliwie ich pobito i natychmiast nakazano im opuścić miasto." Pastor Adam Hentschel zmarł jeszcze w tym samym roku, zaś pozostali duchowni udali się do księstwa legnickiego, które nie było objęte przymusową kontrreformacją. Tam otrzymali też własne wiejskie parafie.

W ten sposób tutejszą parafię pozbawiono ewangelickiej opieki duszpasterskiej, a mieszczaństwo oczekiwało na swoją kolejkę w dziele „nawracania". 18 stycznia 1629 r. jezuita Christoph Reinhold, który przybył do Jawora wraz z żołnierzami cesarskimi, odprawił pierwszą

Schulwesen. Die Jauerschen Protestanten gestalteten auch auf Dauer das Äußere der Pfarrkirche. Bis zum heutigen Tage kann man hier das aus der Spätrenaissance stammende Hauptportal der Kirche, das sogenannte Gesellenchor, wie auch zahlreiche steinerne Epitaphien aus dem 16. und 17. Jahrhundert bewundern. Die evangelische Tätigkeit ist auch am Pfarrkirchturme erkennbar, der mit einer Attika im Renaissancestil bekrönt wurde, und der im Jahre 1617 einen zweimal durchsichtigen Helm bekam. Ähnlich wie in anderen Gebieten Schlesiens, das damals der Krone Böhmen angehörte, so auch hier in Jauer blickten die Evangelischen mit Zuversicht auf die Zukunft, um so mehr, weil der im Jahre 1609 vom Kaiser Rudolf II. verliehene Majestätsbrief ihnen die Religions- und die Besitzfreiheit an den Kirchen, Schulen und anderen kirchlichen Gebäuden gewährte. Der dreißigjährige Krieg, der in den Jahren 1618-1648 tobte, sollte ihre Hoffnungen zu Grabe tragen. Die Kriegsereignisse spielten sich anfänglich außerhalb der schlesischen Grenzen ab und den hiesigen Bewohnern waren sie nur dank der vielen Soldatendurchzügen und oftmals auferlegten Kontributionen bekannt. Zu den richtigen Religionsänderungen kam erst im Jahre 1629, als am 17. Januar in die Stadt die berüchtigten Lichtensteiner Dragoner einrückten, die in den damaligen Texten oftmals als „Seligmacher" bezeichnet wurden. Sie waren kaiserliche Soldaten, die die Interessen des Hauses Habsburg repräsentierten, und ihre Hauptbeschäftigung bestand darin, die Protestanten unter Anwendung von Gewaltmaßnahmen zum Katholizismus zu bekehren. Der Chronist von Jauer Fischer beschrieb diese tragischen Ereignisse mit solchen Worten: „M. Hentschel nebst seinen Collegen Hiller und Profe wurden aller Habe beraubt. Sie wurden mit Schlägen tractiret und ihnen angedeutet, sofort die Stadt zu verlassen." Der Pfarrer Adam Hentschel beschloß noch in demselben Jahre sein Leben. Die beide anderen Geistlichen begaben sich zuerst ins Liegnitzische Fürstentum, das der Gegen-

BIBLIOTEKA PUBLICZNA CZYTELNIA
02401-000089962

mszę w kościele farnym pw. św. Marcina. Ewangelickie mieszczaństwo zmuszono do udziału w niej, zaś opornych dragoni Lichtensteina bili kolbami muszkietów i forkietami. Tutejsze działania kontrreformacyjne energicznie wspierał ówczesny starosta księstwa świdnicko-jaworskiego, baron von Bibran, który nakazał mieszczanom, aby wszyscy zjawili się na ratuszu, celem podpisania orzeczenia o ich przejściu na katolicyzm. Aby odróżnić „porządne owieczki od kozłów", nakazał on w sali posiedzeń rady miejskiej wyrysować kredą linię, za którą stanąć mieli wszyscy ci, którzy gotowi byli odstąpić od konfesji augsburskiej. Pozostałym groziło wydalenie z miasta. Niewielu wyraziło jednak chęć konwersji, pomimo tego, iż ich domy objęte zostały kwaterunkiem żołnierzy cesarskich. Kiedy Bibran zażądał, aby ci, którzy podpisali rewers poświadczający ich przejście na katolicyzm, dodatkowo złożyli przysięgę, iż uczynili to dobrowolnie i bez jakiegokolwiek przymusu, wówczas mieszczanie otwarcie wyrazili swą niechęć. Jeden z kramarzy zdobył się nawet na odwagę i powiedział do starosty: „Tak, czcigodny panie, chcemy przysiąc, ale pierwej pan musi złożyć przysięgę, iż nie zmusił nas pan do tego." Starosta wyraźnie zniecierpliwiony bądź zdenerwowany postawą mieszczan, nakazał przerwać to postępowanie. Nie ustały jednak działania kontrreformacyjne. Zmuszano mieszczan do oddawania Biblii, modlitewników i śpiewników, które publicznie palono. Zabroniono im także uczestnictwa w nabożeństwach ewangelickich w okolicznych wioskach, gdzie nadal istniały protestanckie kościoły. Zamknięto również łacińską szkołę ewangelicką, mieszczącą się na Zamku Anioła, który obecnie żołnierze cesarscy zmienili w prawdziwą izbę tortur dla bardziej opornych mieszczan, którzy nie chcieli dobrowolnie przyjąć wyznania katolickiego. Wszelkie prośby kierowane przez jaworskich protestan-

reformation noch nicht ausgesetzt war. Dort bekamen sie auch ihre Dorfpfarreien.

Auf diese Weise wurde die evangelische Gemeinde ihrer seelsorgerischer Betreuung beraubt und die Bürger warteten, bis die Reihe im „Bekehrungswerk" an sie kommt. Am 18. Januar 1629 las der Jesuit Christoph Reinhold, der mit den Kaiserlichen nach Jauer kam, seine erste heilige Messe in der Pfarrkirche zum Hl. Martin. Die evangelische Bürgerschaft wurde gezwungen, daran teilzunehmen, und diejenigen die sich wehrten, wurden von den Lichtensteiner Dragonern mit Gewehren und Forketten geschlagen. Die hiesigen gegenreformatorischen Maßnahmen unterstützte auch eifrig der damalige Landeshauptmann von Schweidnitz-Jauer, Freiherr von Bibran, der die Bürger auf das Rathaus befahl. Sie sollten dort ein Revers unterschreiben, daß sie zur Übertretung zum Katholizismus bereit seien. Um die „anständige Schafe von Böcken" zu scheiden, ließ er einen Kreidestrich durch das Ratssitzungszimmer ziehen, den die überschreiten sollten, die zum Abschwören der Augsburgischen Konfession bereit waren. Den übrigen wurde Ausweisung aus der Stadt angedroht. Nur wenige wollten konvertieren, obwohl die meisten Häuser in der Stadt mit quartierenden Soldaten belegt waren. Als Bibran forderte, daß diejenigen, die das Revers von ihrer Übertretung zum Katholizismus unterschrieben, noch zusätzlich schwören sollten, daß sie dies freiwillig und ungezwungen getan hatten, äußerten die Bürger offen ihren Unwillen. Ein Rechtskrämer faßte sich sogar ein Herz und sagte zum Landeshauptmann: „Ja, gestrenger Herr, wir wollen schwören, aber Ihr müßt zuerst tun, daß Ihr uns nicht gezwungen habt." Der Landeshauptmann, der offensichtlich wegen der Einstellung der Bürger ungeduldig oder sogar aufgeregt wurde, ließ die Verhandlungen abbrechen. Die gegenreformatorischen Maßnahmen wurden jedoch fortgeführt. Die Bürger wurden gezwungen alle Bibeln, Gebets- und Gesangbücher abzugeben,

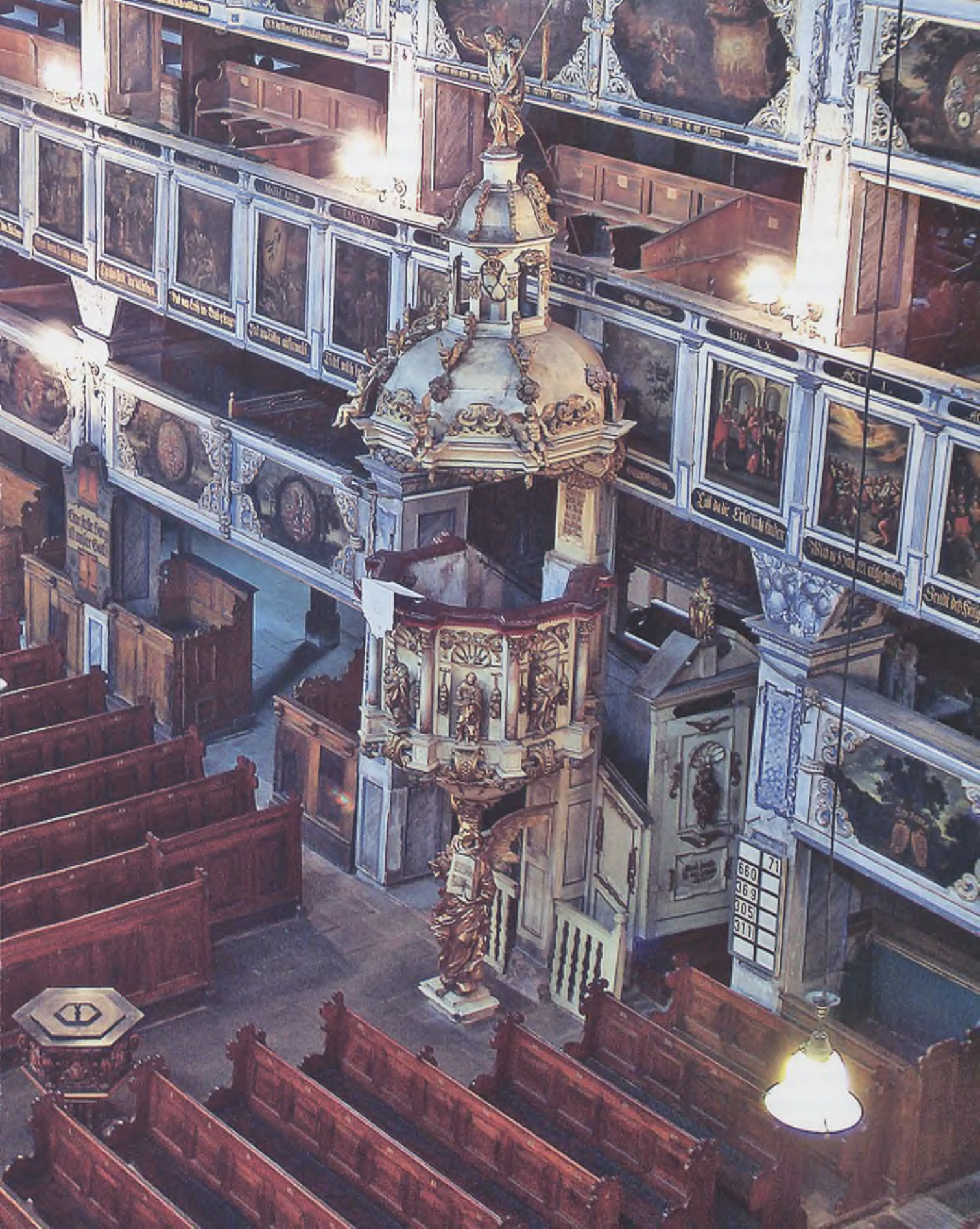
71
660
369
305
311

tów do cesarza pozostały bez odpowiedzi. Rada miejska musiała też podpisać specjalne orzeczenie, iż nikt nie zmuszał mieszczan do rezygnacji z wyznania ewangelickiego i dobrowolnie przyjmowali oni „starą, prawdziwą, czystą i apostolską religię", co poświadczono pieczęcią miejską. Wkrótce ewangelickie grono rady zastąpili nowi katoliccy członkowie. Odtąd aż do 1740 r., czyli do kresu panowania Habsburgów na Śląsku, miejsca w radzie obejmować mogli jedynie katolicy.

Gdy tylko osławieni dragoni Lichtensteina opuścili miasto, większość ewangelików zmuszonych do przejścia na katolicyzm ponownie powróciła na luteranizm. W odprawianych w kościele farnym pw. św. Marcina katolickich mszach uczestniczyli obecnie jedynie urzędnicy cesarscy i członkowie rady miejskiej. Mimo oficjalnego zakazu zgromadzeń, ludność ewangelicka, a w szczególności kobiety, zbierała się na modlitwach w opuszczonym kościele przy dawnym klasztorze franciszkanów. Czytamy bowiem w jednej z kronik: „Szły one każdego ranka do kościoła klasztornego i odprawiały tam modlitwę na wzór nabożeństwa połączoną ze śpiewem, modłami i kolektą, wedle ewangelickiej maniery."

Rozpoczynał się okres wojny trzydziestoletniej, w którym zmiany wyznaniowe w mieście następowały wraz z przybywaniem tu wojsk którejś z walczących stron. Gdy tylko do miasta przybywali Szwedzi i ich sojusznicy, wówczas kościół farny przechodził w ręce protestanckie, duchowni katoliccy musieli zaś w popłochu opuszczać Jawor. Gdy zaś do miasta wkraczały wojska cesarskie, wówczas następowała zmiana z korzyścią dla katolików. Nie zmieniało to jednak w dużej mierze obrazu konfesyjnego w mieście. Większość ludności nadal pozostawała przy wyznaniu protestanckim. Gdy zatem w 1632 r. Jawor zajęli Szwedzi, wówczas proboszczem

die man später auf einem Scheiterhaufen öffentlich verbrannte. Es wurde ihnen auch verboten, an den evangelischen Gottesdiensten in den benachbarten Dörfern, wo es noch protestantische Gotteshäuser gab, teilzunehmen. Die evangelische Lateinschule, die in der sogenannten Engelsburg untergebracht war, wurde geschlossen und nun machten die kaiserlichen Soldaten aus ihren Räumen eine richtige Mördergrube, wo man diejenigen Protestanten peinigte, die sich nicht zur katholischen Religion bekehren wollten. Alle Bittschriften und Klagen der Jauerschen Protestanten an den Kaiser um gerechte Behandlung blieben unberücksichtigt. Der Stadtrat mußte auch ein spezielles Revers unterzeichnen, daß die hiesigen Bürger von niemandem zum Abschwören des Luthertums gezwungen wurden, und daß sie ganz freiwillig „der alten, wahren, reinen und apostolischen Religion" beitraten, was auch mit dem städtischen Insiegel bekräftigt wurde. Der bisher evangelische Stadtrat mußte weichen, und an seine Stelle trat der neue, der nur aus den katholischen Mitgliedern bestand. Seit dieser Zeit bis zum Jahre 1740, also bis zum Ende der habsburgischen Herrschaft in Schlesien, konnte dieses Amt nur von den Katholiken bekleidet werden.

Als aber die berüchtigten Lichtersteiner Dragoner aus der Stadt abgerückt waren, kehrte die Mehrheit von den zum Übertritt zum Katholizismus gezwungenen Bürgern, zum Protestantismus zurück. In den Gottesdiensten, die in der Pfarrkirche zum Hl. Martin gehalten wurden, nahmen nur die Königlichen Beamten und die Ratsmitglieder teil. Trotz des öffentlichen Versammlungsverbots, versammelten sich die evangelischen Bewohnern von Jauer, und vor allem aber die Frauen, in der verlassenen ehemaligen Franziskanerkirche, um dort gemeinsam zu beten. Wir lesen eben in einer Stadtchronik: „Sie gingen alle Morgen in die Klosterkirche und hielten ihren Gottesdienst mit Gesang, Gebet und Kollekte nach evangelischer Manier."

Es begann diese Periode des dreißigjährigen

przy kościele św. Marcina został protestancki duchowny mgr Caspar Titze, rok później funkcję tę pełnił już jezuita Reinhold, który w 1633 r. przybył ponownie do miasta wraz z wojskami cesarskimi. Ten ostatni stale napotykał wszakże na bierny opór ludności protestanckiej miasta. Często w czasie tych zmian dochodziło też do wyjątkowo tragicznych i brutalnych wydarzeń. Gdy w kwietniu 1640 r. miasto zdobywał cesarski generał Mansfeld, wówczas w straszliwy sposób potraktowano tutejszą społeczność ewangelicką, która szukała schronienia w murach kościoła farnego. Kronikarze donoszą: „Żołnierze Mansfelda wdarli się do świątyni, pochwycili duchownych i wiele innych osób, i cięli ich w dosłownym tego słowa znaczeniu na sztuki. Na jednym z chórów zastrzelono ciężarną kobietę. Cały kościół przypominał prawdziwą jatkę."

Koniec wojny zastał Jawor w rękach Szwedów. Było to jedno z wielu miast Śląska, w których nadal stacjonowały szwedzkie garnizony. Nic zatem dziwnego, że w Jaworze ciągle przebywał ewangelicki duchowny mgr Ferenz, który dopiero w 1650 r. zmuszony został do opuszczenia miasta. Jawor przypominał prawdziwe morze ruin. Ogłoszenie pokoju westfalskiego 24 października 1648 r., który kończył wojnę trzydziestoletnią, a z którym tutejsza ludność wiązała wielkie nadzieje, przynieść miało znaczące zmiany. Odnosiły się one szczególnie do kwestii religijnych. Cesarz zgodnie z zasadami pokoju religijnego z 1555 r. i zasadą cuius regio, ejus religio (czyjego panowanie, tego religia) zatrzymał sobie bowiem prawo reformowania, czyli nawracania na religię jaką wyznawał, wszystkich swych poddanych. Jedyne światło nadziei dla ewangelików mieszkających w księstwach dziedzicznych dawały 5 i 13 artykuł traktatu pokojowego, w których cesarz pod wyraźnym naciskiem korony szwedzkiej wyrażał zgodę na budowę jednej świątyni ewangelickiej poza mu-

Krieges, wo die Religionsänderungen in der Stadt mit dem Einrücken der einen, oder der anderen Kriegspartei verbunden waren. Als nur die Schweden mit ihren Verbündeten in die Stadt kamen, ging die Pfarrkirche in die Hände der Protestanten, und den katholischen Geistlichen blieb nichts übrig, als die Stadt panikartig zu verlassen. Als dann aber die Kaiserlichen einrückten, änderte sich die ganze Lage zugunsten der Katholiken. Alle diese Ereignisse konnten doch keinen Einfluß auf die Konfessionsverhältnisse ausüben. Die Mehrheit der Bevölkerung harrte bei ihrer protestantischen Konfession. Als zum Beispiel im Jahre 1632 die Schweden Jauer besetzten, beriefen sie zum Pfarrer an der Pfarrkirche den protestantischen Prediger M. Caspar Titze. Schon ein Jahr später treffen wir an seiner Stelle den Jesuitenpater Reinhold, der im Jahre 1633 wiederholt mit den Kaiserlichen in die Stadt zurückkehrte. Der letztgenannte stieß jedoch immer wieder auf den passiven Widerstand der protestantischen Bevölkerung. Oftmals bei diesen Änderungen kam es auch zu außergewöhnlichen tragischen und brutalen Ereignissen. Als im April 1640 der kaiserliche General Mansfeld Jauer bestürmte, wurde die hiesige evangelische Bevölkerung aufs grausamste Weise behandelt. Die Chronisten berichten: „Die Mansfelder drangen in die Kirche ein, ergriffen die Geistlichen und viele andere Personen und hieben sie alle im wahren Sinne des Wortes in Stücke. Auf einer Bühne ward eine schwangere Frau erschossen. Die Kirche glich einer Mördergrube."

Beim Kriegsende befand sich Jauer in schwedischer Hand. Es war eine der vielen Städten in Schlesien, wo Schweden immer noch ihre Garnisonen hielten. Es kann also nicht wundern, daß in Jauer ständig der evangelische Prediger namens Ferenz tätig war, der aber im Jahre 1650 gezwungen wurde, die Stadt zu verlassen. Jauer glich einem richtigen Trümmerhaufen. Die Verkündigung des Westfälischen Friedens am 24. Oktober 1648, der den dreißigjährigen Krieg endete, und an den die

rami poszczególnych stolic księstw (czyli Świdnicy, Jawora i Głogowa), jeżeli luteranie wyrażą taką chęć. Postanowienia traktatowe obłożone były jednak dodatkowymi ograniczeniami. Kościoły, które miały powstać, zbudowane miały być jedynie z materiałów nietrwałych tj. drewno i glina - dwór cesarski liczył bowiem na szybką likwidację tych budowli, przy kościołach nie wolno było budować dzwonnicy - zdawano sobie sprawę z tego, iż bicie w dzwony jest symboliczną częścią ewangelickiego nabożeństwa, poza tym „przeszkadzałoby ono w nabożeństwach katolickich". Nie wolno też było - ze zrozumiałych względów - wystawiać szkoły luterańskiej. Gwarantem postanowień traktatowych i opiekunem śląskich wyznawców luteranizmu stało się Królestwo Szwecji. Tym samym stworzono prawne i poniekąd również organizacyjne ramy funkcjonowania nowej jaworskiej parafii ewangelickiej, której świątynię zwyczajowo od traktatu pokojowego 1648 r. zaczęto nazywać kościołem Pokoju.

hiesige Bevölkerung ihre Hoffnungen hegte, sollte schicksalsschwere Änderungen bringen. Sie waren besonders mit den Religionsfragen verbunden. Der Kaiser gemäß den Bestimmungen des Augsburger Friedens vom Jahre 1555 und des berühmt gewordenen Satzes cuius regio, ejus religio (Wessen die Herrschaft, dessen die Religion) behielt sich nämlich das Recht zum Reformieren, also zum Bekehren aller seiner Untertanen zu dieser Konfession, die er selber bekannte. Die einzige Hoffnung für die Lutheraner in den Erbfürstentümer gaben die Artikel 5 und 13 des Friedensschlusses von Münster und Osnabrück, in denen der Kaiser unter dem Druck der schwedischen Krone seine Zustimmung für die Erbauung von drei evangelischen Kirchen auf dem Gebiete dieser Fürstenthümer gab. Sie sollten außerhalb der Hauptstädten der Erbfürstentümer (Schweidnitz, Jauer, Glogau) errichtet werden, natürlich nur dann, wenn die Protestanten darum bitten werden. Die Friedensbestimmungen waren auch mit anderen Beschränkungen begrenzt. Die Kirchen, die errichtet werden sollten, durften nur aus unhaltbaren Mitteln, d. h. aus Holz und Lehm gebaut werden - der kaiserliche Hof rechnete dabei mit der schnellen Beseitigung dieser Gotteshäuser. An den Kirchen konnte man keinen Glockenturm bauen - man wußte, daß das Glockenläuten einen gewichtigen Teil des evangelischen Gottesdienstes bildet, außerdem könnte es „an den katholischen Messen stören". Aus verständlichen Gründen konnte auch keine lutherische Schule errichtet werden. Zum Garant der Friedensbestimmungen und zum Beschützer der schlesischen Lutheraner wurde das Königreich Schweden. Damit wurden gesetzliche und organisatorische Rahmen der neuen evangelischen Gemeinde zu Jauer geschaffen. Ihre Kirche wird nach dem Westfälischen Frieden von 1648 im Volksmunde als Friedenskirche bezeichnet.

W 1708 r. po słynnej konwencji w Altranstädt wzniesiono przy Kościele Pokoju dzwonnicę, którą dobudowano do świątyni w taki sposób, iż stanowi ona zarazem jej bramę wejściową.

Im Jahre 1708, nach der bekannten Altranstädter Konvention, errichtete man an der Friedenskirche einen Glockenturm, der zugleich ihr als ein Haupteingang diente.

Kościół Pokoju

„Oczy wszystkich w tobie nadzieję mają,
A Ty im dajesz pokarm ich we właściwym czasie.
Otwierasz rękę swoją i nasycasz do woli wszystko, co żyje."

Ps 145, 15-16.

Friedenskirche

„Aller Augen warten auf dich,
und du gibst ihnen ihre Speise zur rechten Zeit.
Du tust deine Hand auf
Und sättigst alles, was lebt, nach deinem Wohlgefallen."

Ps 145, 15-16.

Autorem nowego „stołu Pańskiego" został mistrz stolarski z Kamiennej Góry Michael Steudner.

Der neue „Tisch des Herrn" wurde vom Tischlermeister Michael Steudner aus Landeshut gefertigt.

Musiało minąć kilka lat, zanim zdołano uzyskać pozwolenie na budowę kościoła, który jaworskim ewangelikom gwarantował traktat westfalski. Ich położenie pogorszyło się jednak znaczenie nawet w stosunku do sytuacji panującej w czasie wojny. Luteranom odebrano bowiem kościół farny pw. św. Marcina i inne należące do nich budynki. Zabroniono im także udawania się na nabożeństwa do kościołów ewangelickich, jakie istniały jeszcze na pobliskich wioskach. W 1653 r. odebrano ewangelikom i tę ostatnią możliwość, gdy z rozkazu cesarskiego pozamykano protestanckie kościoły wiejskie, oddając je katolikom. Przybierała na sile świadomie ukierunkowana akcja kontrreformacyjna, zmierzająca do całkowitej rekatolicyzacji księstwa świdnicko-jaworskiego. Prowadzono ją wszelkimi dostępnymi metodami. Znane są przypadki przymusowego odbierania dzieci rodzinom ewangelickim i oddawania ich na wychowanie katolikom. W tym celu wysyłano je aż do Karyntii i Styrii. Mieszczanie niezależnie od wyznania i światopoglądu musieli uczestniczyć w katolickich nabożeństwach i obchodzić święta zgodnie z rytem katolickim. Kto nie chciał się podporządkować, musiał opuścić miasto i udać się na poniewierkę. Wielu mieszczan zdecydowało się na ten krok - większość z nich osiadła na pograniczu śląsko-wielkopolskim. Mieszczanie wyznania ewangelickiego, którzy pozostali w mieście, prowadzili jednak ożywioną akcję dyplomatyczną, mającą na celu urzeczywistnienie postanowień traktatu westfalskiego i budowę upragnionej świątyni. Liczne poselstwa wysyłane na dwór cesarski do Wiednia pozostały jednak bez echa. Również wstawiennictwo dworu saskiego i brandenburskiego początkowo niewiele tu pomogło.

Dopiero w 1652 r. cesarz zgodził się na ratyfikację postanowień traktatu westfalskiego odnoszących się do ludności protestanckiej w tzw.

Es mußte einige Jahre dauern, bis die Jauerschen Protestanten das bei dem Friedensschluß gewonnene Erlaubnis zum Bau einer Kirchen bekamen. Ihre Lage verschlechterte sich sogar im Vergleich zu dieser, die während des dreißigjährigen Krieges herrschte. Den Lutheranern wurde die Pfarrkirche zum Hl. Martin und die ihr zugehörenden Gebäude abgenommen. Es wurde ihnen auch verboten, an den evangelischen Gottesdiensten in den benachbarten Dorfkirchen teilzunehmen. Im Jahre 1653 wurden sie auch dieser letzten Möglichkeit beraubt, als anhand eines kaiserlichen Befehls den Evangelischen auf dem Lande alle Dorfkirchen weggenommen und den Katholiken überwiesen wurden. Die gesteuerte Gegenreformation, die zur totalen Rekatholizisation des Fürstentums Schweidnitz-Jauer führen sollte, nahm drastisch zu. Sie wurde mit allen möglichen Mitteln geführt. Sie schritt sogar so weit, daß die Kinder den Eltern abgenommen und zur Erziehung den katholischen Familien überwiesen wurden. Zu diesem Zwecke wurden sie bis nach Steiermark und Kärnten geschickt. Die Bürger ungeachtet deren Bekentnisses und der von ihnen repräsentierten Weltanschauung mußten an den katholischen Messen teilnehmen und alle Feste nach dem katholischen Ritus feiern. Wer sich nicht unterstellen wollte, mußte seine Heimatstadt verlassen und ein unstetes Leben führen. Viele von den Bürgern sahen sich gezwungen, diesen Schritt zu wagen - die meisten von ihnen ließen sich dann an der schlesisch-polnischen Grenze nieder. Die Bürger des evangelischen Bekentnisses, die sich entschloßen, in der Stadt zu bleiben, begannen eine rege diplomatische Aktion zu führen. Ihr Zweck bestand in der Verwirklichung der Bestimmungen des Westfälischen Friedens und hatte zum Ziel den Bau eines eigenen Gotteshauses. Zahlreiche Gesandschaften, die zum kaiserlichen Hof nach Wien geschickt wurden, fanden jedoch keinen Widerhall. Auch die Fürsprache des chursächsischen und des brandenburgischen

księstwach dziedzicznych - świdnickim, jaworskim i głogowskim. 26 września 1652 r. starosta księstwa świdnicko-jaworskiego odczytał na ratuszu zgromadzonej ludności patent cesarski datowany na 3 września 1652 r. zezwalający na budowę kościoła Pokoju w Jaworze. Tego samego dnia komisja cesarska złożona ze starosty, wachmistrza von Montevergues, pułkownika Fende oraz inżynierów Engelharta i Maiera, udała się na plac położony przed bramą Złotoryjską, gdzie stanąć miał kościół. Na tym terenie, gdzie stały kiedyś 24 parcele mieszczańskie, zniszczone w czasie wojny trzydziestoletniej, wymierzono kwadratowy plac o długościach boków po 100 łokci. Przyszły kościół miał mieć wymiary 85 łokci długości i 45 łokci szerokości. Na placu stanąć miały oprócz tego budynki plebanii, dom dzwonnika (choć budowa dzwonnicy była zabroniona) oraz założyć miano cmentarz ewangelicki.

Następnego dnia tj. 27 września 1652 r. mieszczanie jaworscy zebrali się po raz pierwszy na modlitwie w miejscu, gdzie wkrótce stanąć miała ich wymarzona świątynia. Było to swoiste nabożeństwo dziękczynne za uzyskanie zgody na budowę kościoła. Przy okazji rozpoczęto też codzienne odczytywanie fragmentów Pisma Świętego, począwszy od I rozdziału I Księgi Mojżeszowej. Tego dnia powołano również pierwszą radę parafialną tutejszej gminy ewangelickiej. Jej członkami zostali George Hampel, Christoph Kluge, Christoph Hindemith i Georg Gertz, który w okresie wojny trzydziestoletniej pełnił funkcję radnego miejskiego w Jaworze. Przed kolegium tym stanął cały szereg niezmiernie trudnych zadań i obowiązków. W pierwszej kolejności musieli oni znaleźć dziewięciu kandydatów na stanowiska tutejszych pastorów. A pamiętać należy, iż parafia tutejsza obejmowała obszar całego księstwa, zatem znalezienie chętnych do podejmowania się tego rodzaju

Hofes konnte anfänglich nichts auswirken.

Erst im Jahre 1652 gab der Kaiser seine Zustimmung zur Ratifikation der Bedingungen des Westfälischen Friedens, die sich auf die Bevölkerung der Erbfürstentümer Schweidnitz, Jauer und Glogau bezogen. Am 26. September 1652 verlas der Hauptmann des Fürstentums Schweidnitz-Jauer der auf dem Rathaus versammelten evangelischen Bürgerschaft, den kaiserlichen Rescript, der auf den 3. September 1652 datiert war. Er brachte das Erlaubnis zur Errichtung der Friedenskirche in Jauer. Noch am gleichen Tage begab sich die kaiserliche Kommission, die aus dem Landeshauptmann, dem Wachtmeister von Montevergues, dem Oberst Fende und der Ingenieuroffizieren von Engelhart und Maier bestand, auf einen vor dem Goldberger Tore liegenden Platz, wo die Kirche entstehen sollte. Auf diesem Gelände, wo einst 24 Bürgerhäuser gestanden hatten, die während des dreißigjährigen Krieges alle vernichtet wurden, wurde ein Platz im Quadrat von 100 Ellen Seitenlänge ausgemessen. Die künftige Kirche sollte selbst 85 Ellen in der Länge und 45 Ellen in der Breite haben. Auf diesem Platz sollte außerdem das Pfarrhaus, das Glöcknerhaus (obwohl der Bau eines Glockenturmes nicht zugebilligt war) und der Friedhof entstehen.

Am nächsten Tage, d. h. am 27. September 1652 versammelten sich die Jauerschen Bürger zum ersten Mal zum gemeinsamen Gebet dort, wo bald ihr erträumtes Gotteshaus aufgebaut werden sollte. Es war einer Art Dankgottesdienst für die Erlangung der Erlaubnis für die Errichtung der Kirche. Man begann auch mit dem täglichen Verlesen der Fragmente aus der Bibel, angefangen mit dem 1. Kapitel des 1. Buches Mose. Am gleichen Tage berief man auch den ersten Kirchengemeinderat der Friedenskirche. Die Kirchenvorsteher waren: George Hampel, Christoph Kluge, Christoph Hindemith und Georg Gertz, der während des dreißigjährigen Krieges das Amt des Ratsherren bekleidet hatte. Nun stand vor diesem Kirchenkollegium eine

trudu, nie było rzeczą łatwą. Starosta księstwa świdnicko-jaworskiego wybrać miał następnie trzech z nich i w imieniu cesarskim zatwierdzić ich na urzędzie. Drugim, znacznie trudniejszym zadaniem, było znalezienie środków na budowę kościoła i jej nadzorowanie od momentu przygotowania placu aż po wyposażenie świątyni. Zanim jednak przystąpiono do budowy właściwego kościoła w jego obecnym kształcie, wystawiono na jego miejscu mały skromny kościółek tymczasowy. W literaturze określany jest on często mianem „budy z desek" (niem. Bretterbude). 9 marca 1653 r. w niedzielę Reminiscere swe pierwsze kazanie wygłosił w jego wnętrzu pastor primarius mgr Christian Hoppe.

Dostrzegano jednak potrzebę budowy większego kościoła, którą określić można jako palącą, zważywszy, że to właśnie na ten okres przypada czas działalności cesarskiej komisji redukcyjnej, odbierającej ewangelikom ich kościoły wiejskie. Brakowało jednak odpowiednich środków finansowych niezbędnych do jej realizacji. Pomysłowi jaworscy luteranie, postanowili zatem szukać pomocy w innych krajach protestanckich Europy. Zorganizowano szereg wypraw i podróży celem zbierania pieniędzy na budowę kościoła Pokoju. Ich starania zakończyły się sukcesem. Lista ofiarodawców, którzy przekazywali swe ofiary w tym zbożnym celu jest bardzo długa. Tak na przykład stany ziemskie powiatu budziszyńskiego ofiarowały 200 talarów Rzeszy, miasto Hamburg początkowo 100 talarów, następnie dodatkowo 600, z miast polskich zamieszkałych przez protestantów przybyło 250 talarów, z Kopenhagi 250 talarów, z Augsburga ponad 80 talarów, z Magdeburga ponad 50 talarów, z Wrocławia ponad 400 talarów... Łączna suma wszystkich środków uzyskanych drogą kolekt wyniosła około 4600 talarów. Przygotowania do budowy kościoła Pokoju w Jaworze żywo wspierała również

ganze Reihe von Aufgaben und Hindernissen, die besonders schwierig waren. Sie mußten zunächst neun Kandidaten zu den hiesigen Pfarrern finden und sie dem Landeshauptmann vorstellen. Und man muß gleich bedenken, daß die Jauersche Gemeinde das ganze Territorium des gleichnamigen Fürstentums umfaßte, also das Herausfinden der entsprechenden Männer, die solche Arbeit übernehmen könnten, war bestimmt nicht leicht. Die zweite, viel komplizierte Aufgabe bestand darin, die Gelder für die Erbauung der Kirche zu finden und den Kirchenbau von seinem Anfang bis zum Ende zu beaufsichtigen. Bevor man jedoch zum Bau der eigentlichen Kirche in ihrer jetzigen Form schritt, baute man auf dem zur Kirche bestimmten Platze ein Interimskirchlein auf. In der Literatur wird es oft als eine Bretterbude bezeichnet. Am 9. März 1653 am Sonntag Reminiscere hielt Pastor primarius M. Christian Hoppe in seinem Inneren seine erste Predigt.

Die Evangelischen sahen sich genötigt, eine größere Kirche zu bauen, zumal auf diesen Moment gerade die Zeit der Tätigkeit der kaiserlichen Reduktionskommission, fällt die damit beschäftigt war, den Protestanten ihre Dorfkirchen wegzunehmen. Es fehlte jedoch an Geldern, die zur Verwirklichung dieser Aufgabe nötig waren. Die einfallsreichen Lutheraner aus Jauer haben sich entschloßen, in den anderen europäischen Ländern nach der Unterstütrzung zu suchen. Es wurden zahlreiche Reisen unternommen, die nur einen Zweck hatten, nämlich das Geld für die Erbauung der Friedenskirche zu sammeln. Diese Bemühungen endeten mit Erfolg. Die Liste der gütiger Spender, die seine Opfer dargebracht haben, ist sehr lang. So zum Beispiel schickten die Landstände des Bautzener Kreises 200 Rthlr., die Stadt Hamburg zunächst 100 Rthlr., später noch zusätzlich 600 Rthlr., die polnische Städte, die meistens von den Protestanten bewohnt waren 250 Rthlr., Kopenhagen 250 Rthlr., Augsburg über 80 Rthlr., Magdeburg

Dopiero w 2002 r. organy mogły ponownie zabrzmieć, uświetniając nabożeństwo z okazji 350 – lecia wytyczenia placu pod budowę Kościoła Pokoju.

Erst im Jahre 2002 konnte diese Orgel anlässlich der Feier des 350. Jubiläums der Aussteckung des Platzes für die Friedenskirche, noch einmal ihren schönen Klang geben.

okoliczna szlachta, ofiarowując niezbędne materiały budowlane i udzielając podwodów oraz rąk do pracy. Budowę wsparła również katolicka rada miejska Jawora, przekazując na ten cel 300 drzew z lasu miejskiego.

24 kwietnia 1654 r. położono kamień węgielny pod budowę nowego kościoła. Jego projekt wykonał słynny wrocławski architekt Albrecht von Säbisch, zaś kierownictwo i wykonanie powierzono lokalnemu mistrzowi ciesielskiemu Andreasowi Gamperowi. Ten ostatni, uznając całe przedsięwzięcie za punkt honoru, dokonał wszelkich starań, aby prace zakończono w szybkim tempie. Już 30 września 1655 r. kościół przykryto dachem, a w czwartą niedzielę adwentu tego samego roku można w nim było odprawić pierwsze nabożeństwo. Okolicznościowe kazanie na pierwszej skromnej ambonie wygłosił z tej okazji pastor primarius Hoppe, który dokonał również poświęcenia świątyni słowem Bożym. Otrzymała ona wezwanie „Św. Ducha".

Powstała zatem budowla w stylu szachulcowym, wykonana z prostych, nietrwałych materiałów - drewna i gliny, podobnie jak dwa inne kościoły Pokoju w Świdnicy i w Głogowie. Otrzymała ona formę przypominającą nieco trzynawową bazylikę, z wyraźną nawą główną i dwiema mniejszymi nawami, które kryją ciągi empor. Zakończenie nawy głównej stanowiła poligonalna nisza ołtarzowa, swoista apsyda, tworząca centrum całej liturgii kościoła. Pierwotnie jednak świątyni tej brakowało całego jej wyposażenia i jakiejkolwiek ozdoby, która dziś stanowi o jej niepowtarzalnym pięknie. Pierwszym niejako elementem wystroju, który pojawił się we wnętrzu kościoła, była chrzcielnica, ufundowana w 1656 r. przez Georga von Schweinitza. Jej podstawę zdobiły herby rodziny fundatora oraz cztery postacie aniołów, jak również inskrypcja będąca cytatem z ewangelii wg św. Marka, 16 rozdz. 16 wers:

über 50 Rthlr., Breslau über 400 Rthlr. Die Gesamtsumme aller aus den Kollekten gewonnen Mitteln betrug ungefähr 4600 Taler. Die Vorbereitungen zum Bau der Friedenskirche waren auch von den adeligen Familien aus der Umgebung energisch unterstützt. Außer Geldbeträgen opferten sie noch Baumaterialien und gaben Spann- und Handdienste. Den Kirchenbau unterstützte auch der katholische Stadtrat in Jauer, indem er aus dem Stadtforst 300 Stämme Bauholz hergab.

Am 24. April 1654 wurde der Grundstein zur neuen Kirche gelegt. Den Entwurf des neuen Gotteshauses schuf der berühmte Breslauer Architekt Albrecht von Säbisch. Die Ausführung des Baues übernahm der hiesige Zimmermeister Andreas Gamper. Dieser unterzog sich der Aufgabe, die ihm zugleich eine Ehrensache war, mit großem Eifer und förderte mit allen Kräften den Bau. Schon am 30. September 1655 stand die Kirche unter dem Dach, so daß man am 4. Advent dieses Jahres den ersten Gottesdienst in ihrem Inneren abhalten konnte. Die Predigt bei dieser Gelegenheit hielt auf einer schlichten Kanzel der Pastor primarius Hoppe, der auch die Kirche mit dem Gottesworte einweihte. Sie bekam den Namen: „Zum heiligen Geiste."

Es entstand somit ein Fachwerkbau, der aus einfachen Mitteln wie Lehm oder Holz, ebenso wie die Friedenskirche in Schweidnitz und in Glogau, bestand. Sie bekam eine Form, die an eine dreischiffige Basilika mit einem Langhaus und beiden niedrigeren Seitenschiffen, die die Emporenreihen decken, ähnelt. Den Schluß des Langhauses bildete eine polygonale Altarnische, eine Art von Apsis, die in der Mitte der ganzen Liturgie stand. Es war doch diese Kirche nicht dieselbe, deren Pracht und reiche Ausstattung wir heute zu bewundern pflegen. Das erste dekorative Element der Friedenskirche, die sich in ihrem Inneren vorfand, war ein hölzernes Taufbecken, das im Jahre 1656 von Georg von Schweinitz gestiftet wurde. Dessen

Pierwszym elementem wystroju, który pojawił się we wnętrzu kościoła, była chrzcielnica, ufundowana w 1656 r. przez Georga von Schweinitza.

Das erste dekorative Element der Friedenskirche, das sich in ihrem Inneren vorfand, war ein hölzernes Taufbecken, das im Jahre 1656 von Georg von Schweinitz gestiftet wurde.

„Kto uwierzy i ochrzczony zostanie, będzie zbawiony, ale kto nie uwierzy, będzie potępiony." Jej pokrywę tworzyła postać anioła trzymającego otwartą księgę Biblii. W 1694 r. mieszczanin jaworski Georg Laser ufundował do niej srebrną misę.

W 1663 r. przy zachodniej ścianie kościoła wzniesiono emporę przeznaczoną na przyjęcie instrumentu organowego. Jego twórcą był legnicki budowniczy organów Johann Hoferichter. Prospekt dla nowego instrumentu wykonał stolarz z Kamiennej Góry Michael Steudner, który za swą pracę, zgodnie z rachunkami parafialnymi, otrzymał kwotę 115 talarów Rzeszy. Suma kosztów całości opiewała na niebagatelną kwotę 1017 talarów. Ze względu na niesolidne wykonanie, organy te musiano wielokrotnie poddawać naprawom i renowacjom (m.in. w 1704, 1737 i 1802 r.), co u współczesnych wywoływało jedynie słowa krytyki. Ostatecznie w 1855 r. rada parafialna podjęła decyzję o zleceniu budowy nowego instrumentu organowego dla kościoła Pokoju, którą to pracę powierzono budowniczemu organów z Wrocławia A. A. Lummertowi. Zbudował on organy, które posiadały 26 głosów. Ich koszt opiewał na sumę 3000 talarów. Instrument ten sprawdził się pod względem brzmienia, jednakże z biegiem lat musiano go kilkakrotnie poddawać różnym renowacjom. Najpoważniejsze z nich przeprowadzano w 1899 r. (świdnicka firma Schlag) i w 1937 r. Po drugiej wojnie światowej instrument ten przez długi czas pozbawiony był solidnej opieki. Dopiero w 2002 r. po długim remoncie, którego realizację umożliwiła w głównej mierze zbiórka pieniędzy zainicjowana przez rodzinę von Richthofen, organy mogły ponownie zabrzmieć, uświetniając nabożeństwo z okazji 350-lecia wytyczenia placu pod budowę kościoła Pokoju.

Największych realizacji związanych ze zmianą wystroju jaworskiego kościoła Pokoju podjęto się

Untersatz zierten die Wappen des Stifters und vier Engel, wie auch ein Spruch aus dem Mk. 16, 16: „Wer da gläubet und getaufft wird, der wird selig werden; Wer aber nicht gläubet, der wird verdammet werden." Seinen Deckel bildete eine Verkörperung des Engels, der in seinen Händen eine aufgeschlagene Bibel hielt. Im Jahre 1694 stiftete der hiesige Bürger Georg Laser eine silberne Taufschüssel für dieses Taufbecken.

Im Jahre 1663 errichtete man an der Westseite der Kirche eine Empore, die zur Aufnahme der Orgel vorbestimmt war. Dieses Intrument wurde von dem Liegnitzer Orgelbauer Johann Hoferichter gebaut. Das Orgelprospekt schuf der aus Landeshut stammende Tischlermeister Michael Steudner, der für seine Arbeit, laut einer Kirchenrechnung, 115 Reichstaler bekam. Die Gesamtkosten beliefen sich auf eine nicht geringfügige Summe von 1017 Talern. Weil beim Orgelbau grobe Fehler begangen wurden, mußte dieses Instrument oftmals renoviert und restauriert werden (so zum Beispiel im Jahre 1704, 1737 und 1802), was auch von den Zeitgenossen scharf beurteilt wurde. Schließlich im Jahre 1855 faßte das hiesige Kirchenkollegium den Entschluß, den Bau einer ganz neuen Orgel zu vergeben. Mit dieser Arbeit wurde der Breslauer Orgelbauer A. A. Lummert aus Breslau beauftragt. Er baute eine Orgel, die mit 26 Stimmen versehen war. Die Kosten dafür beliefen sich auf 3000 Taler. Dieses Instrument bewährte sich, wenn es um den Klang ging, doch im Laufe der Jahre mußte es oftmals repariert werden. Die wichtigsten Reparaturen wurden in den Jahren 1899 (durch die Schweidnitzer Firma Schlag) und 1937 durchgeführt. Nach dem Zweiten Weltkriege war dieses Instrument durch lange Jahre jeder konserwatorischen Pflege entzogen. Erst im Jahre 2002, nach langer Restaurierung, derer Verwirklichung eine Geldspende, die von der Familie von Richthofen initiiert wurde, ermöglicht hatte, konnte diese Orgel, anläßlich der Feier des 350. Jubiläums der Aussteckung des Plat-

w latach 70-tych XVII w. Musiało zatem minąć prawie 15 lat, zanim tutejsza rada parafialna zdecydowała się na dalsze kroki w tym kierunku, co tłumaczyć należy przede wszystkim brakiem odpowiednich środków finansowych, z drugiej zaś strony poszukiwaniem ogólnej i ujednoliconej zarazem koncepcji wyposażania kościoła. 3 września 1670 r. członkowie tutejszej rady parafialnej zlecili legnickiemu rzeźbiarzowi Matthäusowi Knotte wykonanie ambony według zaprezentowanego przez niego wcześniej modelu. Ustawiono ją przy północnej emporze, mniej więcej pośrodku nawy kościoła. Kielich ambony wspiera się na rzeźbie anioła trzymającego w rękach otwartą księgę symbolizującą Ewangelię. Bogato zdobiona balustrada ambony ukazuje sześć postaci ze Starego i Nowego Testamentu: Mojżesza, ewangelistów Mateusza, Marka, Łukasza i Jana, jak również św. Jana Chrzciciela. Baldachim ambony wieńczy postać Chrystusa Zmartwychwstałego, który trzyma chorągiew symbolizującą jego zwycięstwo nad śmiercią. Podobnie jak w świdnickim kościele Pokoju, tak również tutaj, pod zwieńczeniem ambony umieszczono rzeźbę ukazującą wzlatującą gołębicę - symbol Ducha Świętego, który powinien oświecać duchownego wygłaszającego kazania. Pracę nad złoceniem i pomalowaniem ambony powierzono George Flegelowi, który wykonał ją za sumę 170 talarów. Poświęcenia nowej kazalnicy dokonał 1 listopada 1671 r. tutejszy pastor Höfichen.

29 grudnia 1670 r. na posiedzeniu rady parafialnej podjęto decyzję o nakryciu nawy tutejszego kościoła Pokoju stropem kasetonowym. Tej trudnej pracy podjęli się miejscowi mistrzowie stolarscy Hans Streckenbach i Hans Riedel, za co otrzymali wynagrodzenie w wysokości 240 talarów Rzeszy. Rok później, 7 sierpnia 1671 r., można było przystąpić do wypełniania poszczególnych kasetonów polichromią malarską.

zes für die Friedenskirche, noch einmal ihren schönen Klang geben.

Zu den größten Ausführungen im Inneren der Friedenskirche zu Jauer kam es in den siebziger Jahren des 17. Jahrhunderts. Es mußte eben fast 17 Jahre dauern, bis sich das hiesige Kirchenkollegium entschloß, irgendwelche Schritte in dieser Richtung zu machen, was nur verständlich ist, wenn man bedenkt, daß es über keine entsprechenden Geldmittel verfügte. Es fehlte auch an einer allgemeinen und vereinheitlichen Ausstattungsidee des Kircheninneres. Am 3 September 1670 beauftragte das hiesige Kirchenkollegium den Liegnitzer Bildhauer Matthäus Knotte mit dem Bau einer neuen Kanzel, nach dem von ihm vorgezeigten Model. Sie wurde an der nördlichen Empore, fast in der Mitte des Langhauses der Kirche aufgestellt. Der Untersatz der Kanzel wird von einem Engel getragen, der das aufgeschlagene Evangelium in seinen Händen hält. Die reich verzierte Brüstung der Kanzel zeigt sechs Personen aus dem Alten und Neuen Testament. Es sind: Moses, die Evangelisten Matthäus, Markus, Lukas und Johannes, sowie Johannes der Täufer. Die Spitze des Kanzelbaldachims wird vom auferstandenen Christus bekrönt, der in seiner Hand die Siegesfahne hält, und den Sieg über dem Tode symbolisiert. Ähnlich wie in der Schweidnitzer Friedenskirche, so eben auch hier, wurde unter der Kanzeldecke eine auffliegende Taube angebracht, die den Heiligen Geist symbolisiert, und den Prediger in seinen Predigten beeinflußen sollte. Mit der Vergoldung und Staffierung der Kanzel wurde Georg Flegel beauftragt, der für seine Arbeit 170 Talern bekam. Die Einweihung der neuen Kanzel vollzog am 1. November 1671 der hiesige Pfarrer Höfichen.

Am 29. Dezember 1670 faßte das hiesige Kirchenkollegium an seiner Sitzung den Entschluß, die ganze Decke des Langhauses der Friedenskirche zu täffeln. Diese schwere Arbeit wurde von den hiesigen Tischlermeistern Hans Streckenbach und

Osobom szlachetnie urodzonym zezwolono na ozdabianie swych balkonów, czy też lóż, herbami oraz widokami ukazującymi ich siedziby ziemskie.

Die Adeligen bekamen die Erlaubnis, die Brüstungen ihrer „Bühnen“ oder Logen mit den Familienwappen und mit den Silouetten ihrer Herrensitze versehen zu können.

Zdecydowano się na chłodne barwy - niebieski i biały, symbolizujące wszakże protestancką skromność, rzetelność, uczciwość i czystość ducha. To typowe kolory niemieckiej i holenderskiej północy. Ich wybór z pewnością nie był dziełem przypadku. Forma roślinnych motywów wypełniających poszczególne fragmenty stropu była jednak typowo śląska. Ciekawostką jest, iż żadne z pól nie ma drugiego odpowiednika i charakteryzuje się odrębnością motywu. Autorem prac malarskich był wspominany już Georg Flegel, który za swą robotę otrzymał 136 talarów. Pisząc o wystroju malarskim kościoła nie sposób pominąć obrazów umieszczonych na emporach, które obecnie stanowią niewątpliwie największą atrakcję tego obiektu. Umieszczone na drugiej i czwartej emporze kościoła ukazują najważniejsze wybrane sceny biblijne. Każde z tych przedstawień opatrzone zostało rymowanym wersetem nawiązującym do odpowiednich fragmentów Pisma Świętego. Cały cykl powstały zapewne w latach 60-tych XVII w. rozpoczyna się sceną Stworzenia Świata, umieszczoną w południowo-wschodnim narożniku świątyni, i obiegając ją dookoła, kończy się przedstawieniem ukazującym przyszłe wydarzenia z Objawienia wg. św. Jana. Inaczej ozdobione zostały przestrzenie balustrad pierwszej i trzeciej empory, które powstały nieco później, albowiem dopiero po 1674 r., gdy do tutejszej parafii przystał formalnie stan szlachecki księstwa jaworskiego, posiadający swe majątki na obszarze wokół miasta. Osobom szlachetnie urodzonym zezwolono na ozdabianie swych balkonów, czy też lóż, herbami oraz widokami ukazującymi ich siedziby ziemskie. Widzimy tu zatem cały szereg znaków herbowych szlachty śląskiej: rodów von Nimptsch, von Kottwitz, von Schweinichen, von Reibnitz, von Seydlitz, von Zedlitz, von Seherr, von Nostitz, von Schweinitz, von Mauschwitz, itd. Wśród obrazów dostrzegamy

Hans Riedel übernommen, wofür sie als Lohn 240 Reichstaler bekamen. Schon ein Jahr später konnte man die einzelnen Felder dieser Decke staffieren zu lassen. Man entschied sich für die weiße und blaue Farbfassung, die die protestantische Anständigkeit, Aufrichtigkeit, Ehrlichkeit und die Reinheit des Geistes zu symbolisieren hatte. Es waren dies typische Farben des niederländischen und deutschen Nordens. Seine Wahl war bestimmt keine Sache des Zufalls. Die Form der Pflanzenmotive, die die einzelnen Felder der Decke ausfüllten, war jedoch ihrer Art nach typisch schlesisch. Es sei zu bemerken, daß alle diese Felder ganz einzigartig ausgemalt worden sind, und jedes davon eine ganz andere und sich nicht wiederholende Zeichnung aufweisen kann. Die Staffierungsarbeiten wurden von dem obengenannten Georg Flegel ausgeführt, wofür er als seinen Lohn 136 Taler bekam. Bei der Beschreibung der malerischen Werke dieser Kirche kann man doch die Emporenbilder nicht unbeachtet lassen, die bestimmt die größte Sehenswürdigkeit dieser Kirche bilden. Die Bilder, die an die zweite und an die vierte Empore der Friedenskirche angebracht wurden, sind mit ausgewählten biblischen Szenen versehen. Jede von dieser Darstellungen wurde mit einem gereimten Vers versehen, der sich an eine entsprechende Stelle in der Bibel bezieht. Der ganze Zyklus, der wahrscheinlich in den sechziger Jahren des 17. Jahrhunderts entstand, beginnt mit der Darstellung der Weltschöpfung, die in der südöstlicher Ecke der Kirche angebracht wurde, und läuft dann um das ganze Kircheninnere herum, um dann an einer Darstellung der zukünftigen Sachen aus der Offenbarung Johannis zu enden. Ganz anders wurden die Brüstungen der ersten und der dritten Empore verziert, die überhaupt relativ später in die Kirche eingebaut wurden. Sie entstanden erst nach dem Jahre 1674, als die Landstände des Fürstentums Jauer mit dem hiesigen Kirchenkollegium ein Vertrag schloßen, daß sie seit diesem Moment sich dieser Kirche halten werden. Die Adeligen bekam

również widoki okolicznych zamków i pałaców, w tym między innymi pobliskiego zamku Świny. Napotykamy tu dodatkowo na szereg cytatów ze Starego i Nowego Testamentu. Część trzeciej empory udostępniono także jaworskim cechom rzemieślniczym, w tym między innymi krawcom. Przedstawiciele rzemiosła starali się ozdabiać swe miejsca motywami i cytatmi biblijnymi nawiązującymi do wykonywanej przez nich pracy. Przykładowo krawcy odwoływali się do Księgi Rodzaju rozdz. 3, wers 21, gdzie czytamy: „I uczynił Pan Bóg Adamowi i jego żonie odzienie ze skór, i przyodział ich." Na wszystkich emporach wisiała niegdyś dodatkowo duża ilość herbów, znaków rzemieślniczych i różnego rodzaju tablic pamiątkowych. Większość z nich uległa niestety zniszczeniu w okresie po drugiej wojnie światowej.

W styczniu 1672 r. rada parafialna kościoła Pokoju w Jaworze podjęła decyzję o wymianie dotychczasowego skromnego ołtarza, który przeniesiono tu z kościółka tymczasowego, owej „budy z desek", na nowy. Stary ołtarz nie harmonizował już bowiem z pięknie ozdobionym wnętrzem świątyni. Autorem nowego „stołu Pańskiego" został mistrz stolarski z Kamiennej Góry Michael Steudner. Zdołał on wykonać go w niezmiernie szybkim czasie, tak iż już w sierpniu 1672 r. można było przystąpić do pokrywania ołtarza malaturą. Prace te powierzono wspominanemu już kilkakrotnie Georgowi Flegelowi. Koszt wszystkich wykonanych tu prac opiewał na łączną sumę 500 talarów. Cała koncepcja ołtarza nawiązywała do sakramentu komunii świętej. W centralnej jego części znajdował się obraz ukazujący Wieczerzę Pańską w otoczeniu apostołów. Do sceny tej nawiązywały też złote inskrypcje umieszczone w białym polu poniżej obrazu: „Chleb, który łamiemy, czyż nie jest on wspólnotą ciała Chrystusa?" oraz „Pobłogosławiony kielich, który

die Erlaubnis, die Brüstungen ihrer „Bühnen" oder Logen mit den Familienwappen und mit den Silouetten ihrer Herrensitze versehen zu können. Wir erkennen die ganze Reihe von Wappen der schlesischen Familien: von Nimptsch, von Kottwitz, von Schweinichen, von Reibnitz, von Seydlitz, von Zedlitz, von Seherr, von Nostitz, von Schweinitz, von Mauschwitz usw. Unter den Bildern lassen sich auch die Darstellungen der Burgen und Schlösser aus der Umgebung leicht erkennen, darunter auch derer von Schweinhausburg. Auch hier treffen wir auf zahlreiche Bibelsprüche. Ein Teil dieser Empore wurde den Jauerschen Handwerkern abgegeben, darunter auch den Schneidern. Die Vertreter des Handwerks versuchten ihre Logen eben mit solchen Darstellungen und Sprüchen zu verzieren, die sich direkt auf ihre Arbeit bezogen. Die Schneider zum Beispiel beriefen sich auf Genesis Kap. 3, V. 21, wo es steht: „Und Gott der Herr machte Adam und seinem Weibe Röcke von Fellen und kleidete sie." An allen Emporen hing früher eine große Anzahl von Wappen, Zunftwappen und Gedächtnistafeln. Sie wurden leider nach dem Zweiten Weltkriege meistens zerstört.

Im Januar 1672 faßte das hiesige Kirchenkollegium ein Entschluß, den bisherigen schlichten Altar, der noch aus der Interimskirche, oder Bretterbude, wie sie genannt wurde, mit einem neuen zu versetzen. Dies geschah, weil der alte überhaupt nicht mehr mit dem schön ausgestatteten Kircheninneren harmonisieren konnte. Der neue „Tisch des Herrn" wurde vom Tischlermeister Michael Steudner aus Landeshut gefertigt. Dieser baute ihn so schnell, daß man schon im August 1672 mit den Staffierungsarbeiten beginnen konnte. Mit dieser Arbeit wurde der oftmals genannte Georg Flegel beauftragt. Die Gesammtkosten aller an ihm durchgeführten Arbeiten beliefen sich auf 500 Taler. Der ganze Entwurf bezog sich zum Sakrament der heiligen Kommunion. In der Mitte des Altars befand sich früher ein Bild, das das letzte

Na pierwszej i trzeciej emporze widzimy cału szereg znaków herbowych szlachty śląskiej:

An der ersten und dritten Empore erkennen wir die ganze Reihe von Wappen der schlesischen Familien:

Von Schweinichen

Von Reibnitz

Von Zedlitz

błogosławimy, czyż nie jest on wspólnotą krwi Chrystusa?". Boki ołtarza flankują dwie figury symbolizujące Stary i Nowy Zakon. Pierwszą z nich jest Mojżesz trzymający w lewej dłoni tablice prawa - na jednej z nich znalazła się inskrypcja: „Będziesz miłował Pana Boga swego z całego serca swego", na drugiej zaś „Będziesz miłował bliźniego swego, jak siebie samego." Obie inskrypcje stanowiły zatem kwintesencję całej Biblii. Drugą postacią jest Jan Chrzciciel, który na lewym ramieniu dźwiga baranka. Baranek ten symbolizuje tu Jezusa Chrystusa, na którego Jan Chrzciciel wskazał jako na Mesjasza i Zbawcę. W swej prawej dłoni trzyma on dodatkowo krzyż, przez którego ramiona przeplata się wstęga z inskrypcją: „Łaska udzielona nam została przez Jezusa Chrystusa". Ponad obrazem ołtarzowym umieszczono też wyobrażenie słońca przebijającego się przez chmury, w które wpisano po hebrajsku imię boże - Jahwe. Symbolizowało ono Boga jako wieczne światło, które rozprasza mroki grzechu. Obecnie w miejscu tym oglądać można przedstawienie Ducha Świętego w formie wzlatującej do góry gołębicy - nawiązanie do wezwania tutejszego kościoła. Figury aniołów trzymające wstęgi inskrypcyjne z napisem „Sanctus" - „Święty", umieszczone wokół nawiązują do chórów niebieskich, które śpiewają dla Pana pieśń chwały.

Pierwotna forma ołtarza nie zachowała się jednak do naszych czasów. W 1855 r. z okazji 200-lecia istnienia kościoła Pokoju wymieniono bowiem obraz ołtarzowy na nowy, który ukazywał scenę zatytułowaną „Chrystus w Ogrodzie Oliwnym". Obraz ten ufundowali tutejsi parafianie, a wykonali go za sumę 125 talarów artyści związani z Towarzystwem Wspierania Sztuki Chrześcijańskiej z Düsseldorfu. Przedstawienie to oglądać można do dziś pośrodku ołtarza, który w ubiegłym roku poddany został gruntownej renowacji.

Warto poświęcić również kilka słów otocze-

Abendmahl Christi und seiner Jünger zeigte. Zu diesem Bilde bezogen sich auch die Inschriftstafeln mit den in goldenen Buchstaben geschriebenen Sprüchen: „Das Brot, das wir brechen, ist das nicht die Gemeinschaft des Leibes Christi?" und „Der gesegnete Kelch, welchen wir segnen, ist der nicht die Gemeinschaft des Blutes Christi?". Die Außenseiten des Altars flankierten die Figuren, die den Alten und Neuen Bund symbolisierten. Die erste ist der Moses, der in seiner linken Hand die zwei Gesetzestafeln hält, auf deren einer „Du sollst Gott, deinen Herren, lieben von gantzem Herzen" und auf der anderen „Du sollst deinen Nechsten lieben als dich selbst" zu lesen ist. Diese beiden Sprüche bildeten sogleich die Quintessenz der ganzen Bibel. Die zweite Figur ist Johannes der Täufer, der auf seinem linken Arm ein Lamm trägt. Dieses Lamm erinnerte an Jesum Christum, auf den der Johannes der Täufer als auf einen Messias und Erlöser hingewiesen hatte. In seiner rechten Hand hält er zusätzlich noch ein Kreuz, um welches ein Streifen mit den Worten „Die Gnade ist durch Jesum Christum geworden" geschlungen ist. Über dem Altarbilde wurde auch ein kreisrundes Feld angebracht, auf welchem die Sonne dargestellt ist, wie sie die Wolken durchbricht. Auf diesem Felde stand das hebräische Wort „Jahwe" also Name Gottes geschrieben. Diese Darstellung symbolisierte Gott als ewige Lichtquelle, die die Dämmerung der Sünden bricht. Gegenwärtig kann man an dieser Stelle die auffliegende Taube als Zeichen des heiligen Geistes und zugleich das Wahrzeichen der hiesigen Kirche sehen. Die Engelsfiguren, die in ihren Händen die Inschriftsbänder mit dem Worte „Sanctus" halten, und an der Bekrönung des Altars stehen, erinnern an die himmlichen Chöre, die dem Herrn ein Loblied singen.

Die ursprüngliche Form des Altars hat sich nicht bis zum heutigen Tage erhalten. Im Jahre 1855, anläßlich des 200-jährigen Jubiläums der Friedenskirche, wurde das alte Altarbild durch

Von Seherr

Von Schweinitz, Von Nimptsch

Von Schweinichen, Von Zedlitz

niu samego ołtarza. W 1681 r. rada parafialna zleciła Georgowi Flegelowi namalowanie sceny ukazującej Sąd Ostateczny, która jako polichromia znalazła się ponad ołtarzem. Przedstawienie to zamalowano jednak w późniejszym czasie (1855 r.), uznając, iż nie posiada ono większej wartości artystycznej. Zastąpiono je obrazem ukazującym Narodzenie Pańskie, rzekomo pochodzącym ze szkoły „śląskiego Rafaela" - Michaela Willmanna. Niestety i ten obraz nie zachował się do naszych czasów, został bowiem skradziony w okresie po II wojnie światowej. Przy ścianach zamykających swoiste prezbiterium kościoła znalazły swe miejsce również cztery konfesjonały. Trzy z nich ufundowane zostały jeszcze w 1683 r. przez mieszczan kamiennogórskich, zaś czwarty powstał w 1708 r., i prawdopodobnie stanowi fundację któregoś z mieszczan jaworskich. Stanowią one niezwykłe świadectwo odbywanych tu dawniej spowiedzi usznych. Choć Marcin Luter wyraźnie sugerował, aby usunąć z liturgii i obyczajowości Kościoła wszelkie naleciałości tradycji nie mające odbicia w Piśmie Świętym, to na Śląsku jednakże praktykowano spowiedź uszną w kościele ewangelickim aż do początków XIX w. Była to jedna z wielu form śląskiego konserwatyzmu religijnego. Po bokach owej hali ołtarzowej jeszcze w XVII w. wybudowano dwie odrębne loże przeznaczone dla rodzin szlacheckich, które w największym stopniu przyczyniły się do rozwoju tutejszej parafii. Jedna z nich należała do rodziny von Schweinitz, druga do rodziny von Hochbergów z Roztoki. Obie ozdobione zostały wizerunkami herbowymi wymienianych rodów. Ponad lożami zawieszono dwa portrety tutejszych pastorów; nad lożą von Schweinitzów diakona Samuela Pirschera (zm. w 1724 r.), zaś nad lożą von Hochbergów pastora primariusa Davida Gottfrieda Schwetnera (zm. w 1735 r.).

Z późniejszych zmian architektonicznych

ein neues, das den „Christum in Gethsemane" darstellte, ersetzt. Dieses Bild, das von den hiesigen Pfarrkindern gestiftet wurde, lieferten die Künstler, die mit dem Verein für christliche Kunst in Düsseldorf zusammenarbeiteten. Es kostete 125 Talern. Diese Darstellung kann man bis zum heutigen Tage inmitten des Altars bewundern, der im vergangenen Jahr einer gründlichen Renovierung unterzogen wurde.

Wir wollen auch einige Worte der Umgebung des Altars widmen. Im Jahre 1681 beauftragte das hiesige Kirchenkollegium den Kunstmaler Georg Flegel mit der Ausmalung der Wand hinter dem Altare. Dort sollte die Szene des Jüngsten Gerichtes als eine Art Wandmalerei entstehen. Im Jahre 1855 wurde diese Darstellung übertüncht, weil man glaubte, sie sei von keinem künstlerischen Werte. Sie wurde durch die Geburt Christi, eine angebliche Arbeit eines Künstlers aus der Schule „des schlesischen Raphaels" Michael Willmann, ersetzt. Leider ist auch dieses Bild nicht mehr vorhanden, weil es nach dem zweiten Weltkriege aus der Kirche gestohlen wurde. An den Wänden, die den Altarraum, also seiner Art Presbyterium abschließen, fanden ihren Platz auch die vier Beichtstühle. Drei davon wurden im Jahre 1683 von den Landeshuter Bürgern gestiftet, der vierte dagegen stammt aus dem Jahre 1708 und höchstwahrscheinlich ist eine Stiftung eines hiesigen Bürgers. Sie bilden ein besonderes Zeugnis der hier ehemals stattfindenden Ohrenbeichte. Obwohl Dr. Martin Luther sich eindeutig dafür ausgesprochen hatte, daß alle fremdartige Bestandteile der christlichen Tradition, die keine Begründung in der Bibel fänden, aus der Liturgie wegzuschaffen seien, setzte sich die Ohrenbeichte in der evangelischen Kirche in Schlesien fast bis zum 19. Jahrhundert durch. Es war eine der vielen Formen des schlesischen Religionskonservatismus. Innerhalb dieser Altarhalle errichtete man schon im 17. Jahrhundert zusätzlich zwei Logen, für diejenigen Familien, die den größten Beitrag

w obrębie kościoła wspomnieć należy dobudowanie po północnej stronie nawy osobnego pomieszczenia zwanego zakrystią, która od 1704 r. służyła za odrębną Halę Chrztów. Pomieszczenie to rozdziela krata, za którą ustawiono ołtarz ufundowany przez hrabinę Rzeszy Annę Elisabeth von Hochberg, właścicielkę Roztoki i wsi Czechy. W 1855 r. w pomieszczeniu tym ustawiono nową chrzcielnicę z marmuru, ufundowaną z okazji 200-lecia istnienia kościoła Pokoju. Warto wspomnieć, iż przed II wojną światową ściany tego pomieszczenia zdobiły portrety czternastu pastorów urzędujących dawniej przy tutejszym kościele. Obrazy te, jak wiele innych cennych przedmiotów z wyposażenia kościoła, przewieziono w 1944 r. do pałacu w Warmątowicach pod Legnicą, gdzie spłonęły wraz z innymi zgromadzonymi tam dziełami sztuki.

W 1708 r. po słynnej konwencji w Altranstädt wzniesiono przy kościele Pokoju dzwonnicę, którą dobudowano do świątyni w taki sposób, iż stanowi ona zarazem jej bramę wejściową. Pierwotnie w jej wnętrzu wisiały trzy dzwony odlane w 1708 r. przez Christiana Demmingera w Legnicy. Największy z nich ważył 24 cetnary (tj. około 1200 kg), średni 10 cetnarów i 24 funty (tj. około 510 kg), najmniejszy zaś miał wagę 6 cetnarów i 33 funtów (tj. około 316 kg). Nad wejściem do dzwonnicy wisiała w dawnych czasach tablica inskrypcyjna z napisem: „Budowa tego kościoła ewangelickiego jako następstwo pokoju westfalskiego została nakazana przez Ferdynanda IV w 1652 r. Rozpoczęto ją na poświęconym miejscu w 1654 r. Zakończono w 1655 r." Obecnie tablicę tą przeniesiono do wnętrza kościoła i zawieszono w pobliżu wejścia do zakrystii. Warto dodać, iż szczyt wieży wieńczył niegdyś dwugłowy orzeł cesarski i pozłacany krzyż.

Wróćmy jednak od opisu wyposażenia kościoła do historii tutejszej parafii. Jej życie okre-

für die Entwicklung dieser Gemeinde gebracht hatten. Die eine gehörte der Familie von Schweinitz, die andere der Familie von Hochberg auf Rohnstock. Beide wurden mit entsprechenden Familienwappen ausgeschmückt. Über diese beiden Logen wurden zwei Bilder der hiesigen Seelsorger angebracht; oberhalb der Schweinitzischen Loge das Bild des Diakonus Samuel Pirscher (gest. 1724), und oberhalb des Hochbergschen Loge das Bild des Pastor primarius David Gottfried Schwerdtner (gest. 1735).

Von den späteren Bauänderungen innerhalb der Friedenskirche in Jauer muß man den Anbau einer Sakristei im Jahre 1704 erwähnen, die als eine Taufhalle diente. Der südöstlichste Teil des ganzes Raumes wird durch ein Gitter abgetrennt. Dort steht der von der Frau Reichsgräfin von Hochberg auf Rohnstock und Tschechen gestiftete Altar. Im Jahre 1855 wurde in diesem Raum ein neuer marmorner Taufstein aufgestellt, der anläßlich des 200-jährigen Jubiläums der Friedenskirche gestiftet wurde. Es sei noch zu erwähnen, daß die Wände dieses Raumes schmückten vor dem zweiten Weltkriege die Bilder von 14 Pastoren, die an dieser Kirche amtierten. Alle diese Bilder, wie auch andere Wertgegenstände mußten im Jahre 1944 nach Schloß Eichholz bei Liegnitz gebracht werden, wo sie mit allen anderen dort verlagerten Schätzen in Flammen aufgingen.

Im Jahre 1708, nach der bekannten Altranstädter Konvention, errichtete man an der Friedenskirche einen Glockenturm, der ihr zugleich als der Haupteingang diente. In seinem Inneren hingen ursprünglich drei Glocken, die im Jahre 1708 von dem Liegnitzer Glockengießer Christian Demminger gegoßen wurden. Die größte Glocke wog 24 Zentner (d. h. ungefähr 1200 Kg), die mittlere 10 Zentner 24 Pfd. (d. h. 510 Kg), und die kleinste hatte ein Gewicht von 6 Zentnern und 33 Pfd. (d. h. ungefähr 316 Kg). Über der Tür, die in den Turm führt, hing eine Tafel mit folgender Inschrift: „Die

ślał porządek, czy też statut parafialny, wprowadzony w życie w lutym 1655 r. Przewidywał on, iż przy kościele swą służbę pełnić ma trzech duchownych - pastor primarius i dwóch jego pomocników w randze diakona. Każdy z duchownych musiał przejść specjalny egzamin „z czystości nauki" przed obliczem tutejszej rady parafialnej. Jeśli rada uznała, iż reprezentuje on naukę Lutra, zostawał on zatrudniany. Kolejne punkty statutu określały porządek życia religijnego, częstotliwość nabożeństw - zwyczajowo w niedziele i święta odprawiano w kościele Pokoju trzy nabożeństwa. Zwracano również uwagę na katechizację dzieci - miała następować w oparciu o Mały Katechizm ks. dr. Marcina Lutra. Dużo uwagi poświęca się w statucie sprawom sakramentów. Gdy chodzi o chrzest zezwalano w nim jedynie na zapraszanie trzech rodziców chrzestnych - w przypadku chłopczyka dwóch mężczyzn i jednej kobiety, zaś w przypadku dziewczynki dwóch kobiet i jednego mężczyzny. Sakrament komunii świętej udzielany miał być zgodnie z ustanowieniem Chrystusa pod obiema postaciami, lecz „nie tak, jak to ma miejsce w kościele kalwińskim, bez uprzedniej spowiedzi." Dopiero po absolucji przy konfesjonale można było przystąpić do komunii, „a ponieważ jest to taki stół, do którego nie dostępują nawet aniołowie, a przy którym uzyskać można lub utracić życie wieczne, dlatego też przystępując do tego sakramentu należy się powstrzymać od wszelkiej niestosowności w ubiorze i od nadmiernej gestykulacji, należy nabożnie wysłuchiwać słów konsekracji, a zatem w świadomości obecności Ducha Świętego czcigodnie i pobożnie, jak również z należną pokorą, przystępować do stołu Pańskiego." Do komunii przystępować miano również wedle określonego w statucie porządku; pierwsi podchodzić mieli do ołtarza mężczyźni, którzy mieli uważać, aby „nie trącili kielicha i z niego przypadkiem nie ulali",

Erbauung dieser Evangelischen Kirche, eine Folge des Westphälischen Friedens, ward befohlen von Ferdinand IV. 1652. begonnen auf geweihtem Platze 1654. vollendet 1655". Sie wurde später ins Kircheninnere verlegt und wurde an der Wand der Sakristei angebracht. Es wäre noch zu bemerken, daß der Turm an seiner Spitze früher noch den österreichischen Doppeladler in Gold und darüber ein goldenes Kreuz trug.

Laßt uns aber von der Beschreibung der Ausstattung der Kirche zur Geschichte der hiesigen Gemeinde zurückkehren. Ihr Leben bestimmte die Kirchenordnung, die im Februar 1655 eingeführt wurde. Sie sah vor, daß an der Kirche drei Geistlichen amtieren sollten - ein Pastor primarius und zwei Diakonen als seine Gehilfen. Jeder Geistliche mußte eine besondere Prüfung von der „Reinheit der Lehre" vor dem Kirchenkollegium ablegen. Wenn die Kirchengemeinderäte sie als gut erkannten, wurde er angestellt. Die weiteren Punkte der Kirchenordnung erläuterten die Einzelheiten der gottesdienstlichen Versorgung der Gemeinde - in der Regel fanden drei Predigten an Sonn- und Festtagen. Diese Kirchenordnung bestimmte auch die Form der Katechisation in der Gemeinde. Sie sollte anhand des kleinen Katechismus von Dr. Martin Luther geführt werden. Die größte Aufmerksamkeit in dieser Ordnung war jedoch auf die Sakramente gerichtet. Wenn es sich um die Taufe handelte, konnten nur drei Paten eingeladen werden - „zu einem Knäblein 2 Mannes Personen undt 1 Weibsbildt undt zu einem Mädglein 2 Weibes Personen undt 1 Mannes Person." Die heilige Kommunion sollte gemäß der Festsetzung Christi unter beiderlei Gestalt gespendet werden, aber sie sollte „etwan nicht auff Gutt Calvinisch ohne Beicht und Absolution" stattfinden. Erst nach der Absolution am Beichtstuhl konnte man sich zum Tisch des Herrn begeben, „undt weil dieses ist ein solcher Tisch, vor welchem sich auch die Engel entsetzen, ja dabey daß ewige Leben erlanget und verlohren wirdt,

zaś kobiety miały podnosić swe woalki, i rzeczywiście pić z kielicha, czego często zaniedbywały, zaś pastor miał baczyć, czy rzeczywiście to następuje. Jak wielką wagę przywiązywano do przyjmowania sakramentu komunii świętej świadczy fakt, iż osoby które tego nie czyniły, zgodnie z ówczesnymi zwyczajami przestawały być uznawane za rzeczywistych członków zboru, a po śmierci nie były chowane na cmentarzu, lecz poza jego murami. Artykuły od 18 do 22 statutu traktowały o sprawach małżeńskich. Przyszli małżonkowie musieli udowodnić przed obliczem rady parafialnej, iż nie łączą ich zbyt bliskie więzy pokrewieństwa. Każdy kto w dniu ślubu spóźnił się z przybyciem do kościoła, zastawał drzwi świątyni zamknięte. Dodatkowo musiał zapłacić karę w wysokości jednego dukata. Kolejne punkty porządku kościelnego (23-34) ujmowały kwestie pochówków. Interesujące są tu szczególnie ceny za miejsca na cmentarzu, które rozdzielano pod względem wieku zmarłego. Tak na przykład za miejsce dla dziecka należało zapłacić 4 srebrne grosze, za miejsce dla osoby w średnim wieku 6 srebrnych groszy. Zaś za grób osoby w starszym wieku 8 srebrnych groszy. W 1692 r. w uzupełnieniu do statutu rozporządzono zasady pochówku we wnętrzu kościoła Pokoju. Do osób, którym przysługiwał ten przywilej należeli: szlachetnie urodzeni, patrycjusze miejscy, uczeni, oficerowie, którzy zaliczani byli do pierwszej rangi, członkowie rady parafialnej, urzędnicy miejscy i krajowi, artyści, do których zaliczano w owym czasie aptekarzy, kramarzy, balwierzy, malarzy, złotników, drukarzy, łaziebników i cukierników, starsi cechowi, opiekunowie kościoła i deputowani tutejszej gminy ewangelickiej. Pozostałe punkty statutu z 1655 r. dotyczyły wynagrodzenia duchownych, dochodów kościoła, spraw patronatu i jałmużny. W okresie od 1667 r. do 1673 r. podjęto kilka drobnych korektur porządku kościelnego.

so soll ein Jeder sich dahin befleißigen, das Er sich aller Leichtfertigkeit in Kleidung, aller Üppigkeit in geberden enthalte, die Consecration mit gebührender Andacht anhören, undt also durch beistandt deß H. Geistes, fein Erbar-Ehrerbötig, Andächtig und in gleubiger Buße zu solchem Tische hinzutretten." Man mußte auch nach einer vorbestimmten Ordnung zur Kommunion antreten, zuerst begaben sich dort die Männer, die darauf passen mußten, „daß sie nicht an den Kelch stoßen oder davon etwas abschütteln", und die Frauen, die den Männern folgten, sollten „ihre Schleier von dem Munde und Augen ab- dagegen den Mund aufthun, damit ihnen das H. Sacrament in den Mund gegeben werde, und Sie nicht etwan, wie es zugeschehen pfleget, gar nichts aus dem Kelche trinken, sondern der Kirchendiener sehen könne, wie Er den Kelch neigen möge." Welch einen großen Wert man auf die Teilnahme an der Kommunion legte, ergibt sich aus der Tatsache, daß diejenigen, die sich derer enthalten hatten, wurden nicht mehr als Gemeindemitglieder angesehen und sie konnten nach dem Tode auch nicht auf dem hiesigen Friedhof begraben werden. In den Artikeln 18 bis 22 der Kirchenordnung wurden die Ehestandssachen erläutert. Die künftigen Eheleute mußten vor dem Kirchenkollegium beweisen, daß sie in keinem Grade verwandt sind. Wer am Tage der Hochzeit sich verspätet hatte, fand die Kirchentür fest geschlossen vor. Er mußte noch zusätzlich eine Kirchenstrafe in der Höhe von einem Dukat bezahlen. Die weiteren Artikeln (23-34) der Kirchenordnung waren mit dem Begräbniswesen verbunden. Besonders interessant sind hier die Preise für die Grabstellen auf dem Friedhofe, die nach dem Alter des Verstorbenen zugewiesen wurden. Und beispielweise „auf dem Kirchhof sollte von einer Grabstelle eines Kindes 4 sgrl., einer Mittelperson 6 sgrl., einer alten Person 8 sgrl. der Kirchen gegeben werden." In dem Nachtrage zur Kirchenordnung aus dem Jahre 1692 wurde die Frage erläuert, wen konnte man

Forma roślinnych motywów wypełniających poszczególne fragmenty stropu była typowo śląska.

Die Form der Pflanzenmotive, die die einzelnen Felder der Decke ausfüllten, war jedoch nach ihrer Art typisch schlesisch.

Regulowały one praktyczne i finansowe kwestie życia zborowego.

Pokój westfalski, który powołał ją do życia, nie oznaczał zarazem poprawy położenia tutejszych ewangelików. Władze reprezentujące interesy panującej rodziny Habsburgów starały się wszelkimi metodami utrudnić pracę tutejszych duszpasterzy, jak również zniechęcić ewangelików do uczestnictwa w życiu zboru. Celem władz była bowiem całkowita rekatolicyzacja ludności całego księstwa jaworskiego. Przykładów, które mogłyby poświadczyć ten stan można by tu przytaczać bez liku. Duchowni kościoła Pokoju, których parafia obejmowała przecież tereny całego księstwa, nie mogli początkowo odwiedzać swych parafian zamieszkujących wioski, ponieważ zabronił tego starosta księstwa świdnicko-jaworskiego. Chorych oczekujących komunii musiano zawozić na wozach, często pokonując wiele kilometrów, aż tu do Jawora. Ze względu na to, iż władze uznawały jedynie proboszcza katolickiego, nakazano wobec tego ewangelikom wnoszenie wszelkich opłat za chrzty, śluby i pogrzeby właśnie temu duchownemu. Bez specjalnego potwierdzenia, iż opłata taka została wniesiona, żaden z pastorów Kościoła Pokoju nie miał prawa udzielenia jakiekolwiek z wcześniej wymienionych posług. Kroniki jaworskie zawierają też ciekawe, tragikomiczne informacje związane z tymi wydarzeniami. Na przykład w 1660 r. niejaki pan von Mühlheim zwrócił się do tutejszej rady parafialnej z prośbą, aby pastor przy kościele Pokoju udzielił mu ślubu, zapewniając, iż po dokonaniu ceremonii przywiezie on odpowiedni certyfikat o wniesieniu opłat przed duchownym katolickim, co gwarantował swym szlacheckim słowem. Radni przystali na jego prośbę, lecz von Mühlheim nie spełnił obietnicy. Duchowny katolicki poczuł się obrażony i poniżony w swych prawach. Wniósł on skargę do Urzędu Królewskiego na kolegium

im Kircheninneren begraben und wen nicht. Zu denjenigen, denen dies erlaubt war, gehörten: 1. die Adeligen, 2. die Patriziern, 3. die Gelehrten, 4. die Kriegsoffiziere des ersten Ranges, 5. die Kirchenvorsteher, 6. die Stadt- und Landbeamten, 7. die Künstler, worunter zu verstehen waren: die Apotheker, die Reichskrämer, die Barbierer, die Maler, die Goldschmiede, die Buchdrucker, die Bader, die Zuckerbäcker, 8. die Zunftältesten, 9. die Kirchenväter und 10. die Kirchendeputierten. Die anderen Artikeln dieser Kirchenordnung regelten die Fragen der Besoldung der einzelnen Geistlichen, der Kircheneinkünften, der Patronatssachen und der Almosen. In den Jahren 1667 bis 1673 wurden die kleinen Korrekturen in der Kirchenordnung vorgenommen. Sie regelten im Grunde genommen die praktischen und finanziellen Fragen des Gemeindelebens.

Der Westfälische Frieden, der die hiesige Gemeinde zum Leben erwerckte, brachte für die Bewohner von Jauer jedoch keine Verbesserung ihrer Lage. Die Beamten, die die Interessen des Hauses Habsburg repräsentierten, versuchten mit allen möglichen Mitteln die Arbeit der hiesigen Seelsorger zu erschweren, wie auch die Evangelischen vom dem Gemeindeleben zu verdrießen. Das Ziel der Behörden war ganz eindeutig und einfach - sie wollten nämlich das ganze Fürstentum Jauer aufs neue rekatholisieren. Man könnte an dieser Stelle eine ganze Reihe von Beispielen anführen. Die Geistlichen der Friedenskirche, deren Gemeinde das Gebiet des ganzen Fürstentums umfaßte, konnten anfänglich ihre Pfarrkinder auf dem Lande nicht besuchen, weil es ihnen dessen der Landeshauptmann verboten hatte. Weil die Behörden nur in den katholischen Priestern die legalen Seelsorger ansahen, mußten die Evangelischen an diese die sogenannten Stolgebühren entrichten. Ohne einer besonderer Begläubigung, daß diese Gebühr entrichtet wurde, konnte der evangelische Geistliche keine Taufe, keine Hochzeit und

parafialne kościoła Pokoju. Ten nałożył karę grzywny w wysokości 20 talarów na duchownego, który udzielił von Mühlheimowi ślubu. Kara została uiszczona, choć von Mühlheim obiecał, iż tym razem zwróci całą kwotę. Słowa swego nigdy jednak nie dochował.

Najtrudniejszym okresem w dziejach tutejszej parafii były z pewnością czasy panowania cesarza Leopolda I, który wstąpił na tron w 1657 r. Starosta księstwa świdnicko-jaworskiego i władze miejskie Jawora prześcigały się wówczas w gorliwym i usłużnym postępowaniu wymierzonym przeciwko ewangelikom, licząc na przychylność ze strony panującego. Katolicka rada miejska przekazała wówczas duchownym kościoła Pokoju wykaz świąt kościoła rzymsko-katolickiego, które obchodzić mieli protestanci. Należały do nich wszystkie święta maryjne, dzień Bożego Ciała itd. Idąc za przykładem, proboszcz katolickiego kościoła św. Marcina w podobny sposób zażądał od duchownych ewangelickich, aby obchodzili oni dzień św. Marcina, „który był nie tylko patronem kościoła farnego, lecz całego miasta." Żądania te zostały jednak odrzucone. O klimacie konfesyjnym, panującym w owym czasie w mieście, świadczą również stale ponawiane wezwania rady miejskiej do duchownych ewangelickich, aby płacili oni podatek zwany szosem od parceli, na której stoi kościół Pokoju. Jak wiadomo cały plac pod kościół przekazany został tutejszej gminie ewangelickiej w posiadanie przez cesarza, o żadnym zatem płaceniu nie mogło być mowy. Niemniej spory te ciągnęły się przez cały okres panowania Habsburgów i kosztowały one tutejszych duchownych wiele nerwów i zdrowia.

Kościół Pokoju w Jaworze był jedynym ewangelickim kościołem dla obszaru całego księstwa jaworskiego. Powodowało to liczne komplikacje w życiu samej parafii, do której oprócz Jawora należeli mieszkańcy takich miast jak Bolków,

kein Begräbnis verrichten. Die Jauerschen Stadtchroniken enthalten sehr viele interessante Notizen, die mit solchen tragikomischen Ereignissen verbunden sind. Zum Beispiel im Jahre 1660 bat ein gewisser Herr von Mühlheim das hiesige Kirchenkollegium um Erlaubnis, ihn und seine Frau trauen zu können, ohne vorheriger Anzeige in der katholischen Kirche. Er hatte versprochen, daß er nach getaner Hochzeit die entsprechende Beglaubigung bringen wird, was er mit seinem adeligen Ehrenworte garantierte. Die Kirchengemeinderäte stimmten zu, doch von Mühlheim wollte sein Wort nicht halten. Der katholische Pfarrer fühlte sich in seinen Rechten verletzt. Er klagte danach das hiesige Kirchenkollegium beim Königlichen Oberamte. Dieses legte auf den evangelischen Pfarrer, der die Trauung vollzogen hatte, eine Strafe in der Höhe von 20 Talern. Sie mußte bezahlt werden, obwohl von Mühlheim diesmal versprach, daß er sie dann ablösen wird. Das von ihm gegebene Wort wurde jedoch nicht gehalten.

Die schlimmste Zeit in der ganzen Geschichte der hiesigen Gemeinde war bestimmt die Regierungszeit des Kaisers Leopold I., der im Jahre 1657 den Thron bestieg. Der Landeshauptmann von Schweidnitz-Jauer und die hiesigen Stadtbehörden übertrafen sich damals in dem eifrigen und dienstfertigen Verfahren, das gegen die Evangelischen gerichtet war, weil sie dafür auf Gunst seitens des Herrschers rechneten. Der katholische Stadtrat von Jauer übergab den evangelischen Geistlichen ein Verzeichnis der Feier, die auch von den Protestanten begangen werden sollten. Es gehörten dazu alle Marienfeste, der Frohnleichnamstag usw. Der katholische Pfarrer, der dem Beispiele des Stadtrates folgte, verlangte dementsprechend von den evangelischen Geistlichen, daß sie „den Tag des heiligen Martin, welcher der Patron nicht nur der Pfarrkirche, sondern auch der ganzen Stadt sei", festlich begangen werden sollten. Alle diese Forderungen wurden als unbiblisch abgewiesen. Wie sich die

Część trzeciej empory udostępniono także jaworskim cechom rzemieślniczym.

Ein Teil der dritten Empore wurde den Jauerschen Handwerkern überwiesen.

Kamienna Góra, Jelenia Góra, czy Bolesławiec, oraz liczni mieszkańcy bardzo odległych niekiedy wiosek. Niektórzy z parafian musieli podejmować trzydniową podróż, aby przybyć tu na nabożeństwo. Przybywali tu jednak wielkimi grupami, często pieszo, bądź na wozach, przemierzając kilkudziesięciokilometrowe odległości. Z tymi „pielgrzymkami" związane są liczne zjawiska kulturowe, jak na przykład istnienie „Jaworskiego Krzaku", rosnącego niegdyś na południe od Jawora, gdzie spotykały się grupy parafian z różnych okolic, aby wspólnie ruszyć dalej na nabożeństwo. To również „Kościelne Drogi", często zapomniane już trakty, ledwie zauważalne w krajobrazie, jako polne drogi, którymi podążano w stronę kościoła Pokoju. Autorzy prac poświęconych dziejom tutejszego kościoła ewangelickiego donoszą, iż niekiedy w czasie jednego niedzielnego nabożeństwa brało udział od 10 do 15000 osób. Większość z nich musiała tak czy owak stać na zewnątrz i przysłuchiwać się kazaniu jedynie przez otwarte drzwi kościoła. Spisy przyjmujących komunię w okresie XVII w. wskazują na kolosalną wręcz liczbę komunikantów - rocznie przystępowało do tego sakramentu przeciętnie 45000 osób. Jeszcze w 1705 r. naliczono tu 49 822 korzystające ze „Stołu Pańskiego". Im większe były zatem naciski kontrreformacyjne władz, tym większy stawał się opór protestantów i tym bardziej rosła wśród nich potrzeba uczestnictwa w ewangelickich nabożeństwach.

Zmianę położenia dla śląskich protestantów przynieść miała dopiero konwencja w Altranstädt, zawarta w 1707 r. O ich los upomniała się ponownie korona szwedzka, którą dumnie nosił młody i wojowniczy władca Karol XII. 22 sierpnia 1707 r. zmusił on cesarza Józefa I do podpisania ugody, która zwiększała prawa ewangelików w księstwach dziedzicznych, w tym również w księstwie jaworskim. Dla tutejszej parafii

Konfessionsverhältnisse in Jauer gestalteten, ergibt sich aus der Tatsache, daß der Stadtrat immer wieder die Forderungen an das Kirchenkollegium um die Zahlung einer angeblich rückständigen Grundsteuer vom Platz, worauf die Friedenskirche errichtet wurde, stellte. Wie man weiß, waren diese Forderungen überhaupt nicht begründet, weil dieser Platz den Evangelischen vom Kaiser unentgeltlich in ewigen Besitz überwiesen wurde. Von irgendwelcher Zahlung konnte also keine Rede sein. Dennoch zogen sich diese Streitigkeiten durch die ganze Regierungszeit der Habsburger in Schlesien und brachten den hiesigen Geistlichen sehr viel Ärger.

Die hiesige Friedenskirche war die einzige evangelische Kirche im Fürstentum Jauer. Diese Tatsache verursachte zahlreiche Schwierigkeiten im Leben der Gemeinde, die außer Jauer auch andere Städte, wie Bolkenhain, Landeshut, Hirschberg oder Bunzlau, sowie sehr viele Dörfer im Umkreis von Zehenden Kilometer, umfaßte. Die Evangelischen dieser Gebiete mußten oftmals eine dreitägige Reise unternehmen, um den Gottesdienst in Jauer zu besuchen. Aber sie kamen in großen Scharen zu Fuß und zu Wagen, indem sie weite Strecken von vielen Kilometern überwinden mußten. Mit diesen Pilgefahrten sind zahlreiche Kulturerscheinungen verbunden. Zum Beispiel an dem sogenannten Jauerstrauch, der am südlichen Rande der Stadt einst stand, sammelten sich die von weither gekommenen Scharen der Evangelischen und rüsteten sich zum gemeinsamen Gang ins Gotteshaus. Es waren auch „Kirchenwege", heute nur als Feldwege in der Landschaft bemerkbar, auf denen die Evangelischen zur Friedenskirche eilten. Die Verfasser, die sich mit der Geschichte des hiesigen Gotteshauses beschäftigten, berichteten, daß an manchen Sonntagen 10-15000 Menschen die Gottesdienste besuchten. Die Mehrheit der Ankommenden mußte sowieso draußen vor dem Eingang der Kirche stehen und von hier durch offene Tür die Predigt

oznaczała ona powiększenie liczby duchownych do czterech, co z pewnością ułatwiało pracę duszpasterską na tak rozległym terenie. Obszar parafii zmniejszono też o tereny wokół Kamiennej Góry i Jeleniej Góry, gdzie zgodnie z konwencją wystawiono dwa tzw. kościoły Łaski. Trzeci powstać miał dodatkowo w Kowarach, lecz cesarz nie wyraził zgody na jego budowę. Zmienił się również wizerunek samego kościoła, do którego dobudowano dzwonnicę. Odtąd wierni zwoływani byli na nabożeństwa dźwiękiem dzwonów, który towarzyszył również zmarłych w ich ostatniej drodze. Przy kościele powstała również szkoła ewangelicka - pierwsza od czasów tragicznej w skutkach wojny trzydziestoletniej. Jej poświęcenia dokonano 27 lipca 1709 r. Ewangelicy mogli też odtąd spotykać się na tzw. nabożeństwach domowych, a duchowni ewangeliccy mogli bez przeszkód roztoczyć opiekę duszpasterską nad chorymi przebywającymi w szpitalach i przytułkach, jak również nad więźniami odbywającymi karę więzienia i skazanymi na śmierć.

Prawdziwą wolność wyznaniową i równouprawnienie z kościołem katolickim przynieść miały tutejszej parafii dopiero czasy pruskie. Z wkroczeniem wojsk Fryderyka Wielkiego na Śląsk w 1740 r. tutejsi protestanci wiązali spore nadzieje, wierzono bowiem, że król nie tylko położy kres habsburskim prześladowaniom, lecz także przywróci stan sprzed 1629 r., a protestanci otrzymają zwrot zagrabionych przez kościół katolicki kościołów i majątków. Król zapowiadał jednak, że zamierza prowadzić politykę tolerancyjną na zasadzie utrzymania dotychczasowego status quo. Słowa swego dotrzymał, a ewangelicy jako dowód szczególnej łaski otrzymali od króla pozwolenie do budowy własnych świątyń na wsiach, wobec których z wyraźnego rozkazu króla zabroniono używania określenia kościołów. Miały się nazywać „domami modlitwy",

anhören. Die Kommunikantenregister aus dem 17. Jahrhundert weisen auf eine gewaltige Zahl der Kommunikanten - die Zahl der Abendmahlsgäste betrug in jenen Zeiten jährlich durchschnittlich 45000. Noch im Jahre 1705 waren es 49822. Je größer also der gegenreformatorische Druck seitens der Behörden war, desto größer war auch der Widerstand der Protestanten. Desto größer war auch die Zahl derer, die die Gottesdienste besuchten.

Eine Wendung in der Lage der schlesischen Protestanten sollte erst die Altranstädter Konvention bringen, die im Jahre 1707 abgeschlossen wurde. Die schwedische Krone setzte sich wieder um ihre Rechte ein. Der kriegerische und junge König von Schweden Karl XII. zwang am 22. August 1707 den Kaiser Joseph I. zur Unterzeichnung einer Konvention, die den Evangelischen in den Erbfürstentümer neue Privilegien und Rechte garantierte. Für die hiesige Gemeinde in Jauer brachte sie eine Vermehrung der Zahl der hier amtierenden Geistlichen um einen vierten Prediger, was bestimmt die seelsorgerische Arbeit auf einem so ausgedehnten Gelände erleichterte. Das Gebiet der Gemeinde wurde um gerade gebildete Landeshuter und Hirschberger Gemeinde verschmälert, wo neue sogenannten Gnadenkirchen entstanden. Eine dritte sollte in Schmiedeberg entstehen, aber ihr Bau wurde vom Kaiser nicht zugelassen. Es änderte sich selbst auch das Bild der Jauerschen Kirche, an der ein Glockenturm angebaut wurde. Fortan wurden die Gläubigen mit dem Glockengeläut zur Kirchen berufen und ihr Klang begleiete den Verstorbenen auf ihrem letzten Wege. An der Friedenskirche errichtete man auch eine evangelische Schule - die erste seit dem Ende des dreißigjährigen Krieges. Sie wurde am 27. Juli 1709 eingeweiht. Die Evangelischen konnten sich bei den sogenannten Hausgottesdiensten versammeln und die evangelischen Geistlichen konnten die Kranken in den Kranken- und Armenhäusern, sowie die Sträflingen und die zum Tode verurteilten, in den Gefängnissen in ihren Obhut nehmen.

po to, aby nie obrazić katolickich proboszczów, którzy urzędowali przy „prawdziwych probostwach". Na terenie dawnej ewangelickiej parafii jaworskiej z prawa tego skorzystały następujące miejscowości: Snowidza, Lipa, Piotrowice, Pomocne, Prusice i Sichów. W ten sposób znacznie zmniejszył się obszar należący do kościoła Pokoju w Jaworze. Gdy w 1784 r. wybudowano również kościół ewangelicki w Paszowicach, wówczas musiano zrezygnować z zatrudniania czwartego pastora przy świątyni w Jaworze. Do tutejszej parafii nadal należały jednak następujące okoliczne wioski, których mieszkańcy - nawet w czasach niepogody - przyjeżdżali tu na nabożeństwa: Brachów, Żarek, Stary Jawor, Jakuszowa, Małuszów (odłączył się od Jawora w 1864 r.), Myślibórz, Luboradz, Paszowice Dolne, Godziszowa, Siekierzyce, Zębowice i Czernica. Stan taki w nieznacznie zmienionej formie zachował się do 1945 r. Okres przejścia Śląska pod panowanie pruskie to także czas stopniowej zmiany strukturalnej kościoła ewangelickiego. To również czas, w którym zanikają śląskie odrębności i konserwatyzm w dziedzinie religii.

W 1755 r. w nowej już atmosferze tolerancyjnych rządów pruskich, tutejsza parafia mogła po raz pierwszy publicznie obchodzić setny jubileusz istnienia kościoła Pokoju - obchody 50-lecia jego istnienia przypadające na 1705 r. zawężały się jedynie do uroczystości wewnątrzkościelnych. Z tej okazji wybito w srebrze i w złocie pamiątkowe monety, które na awersie ukazywały popiersie Fryderyka Wielkiego opatrzone opisem: „Pod rządami Fryderyka Drugiego, króla Prus i najwyższego księcia na Śląsku", zaś na rewersie następującej treści inskrypcję: „Trójjedynemu Bogu z okazji 100 rocznicy poświęcenia swej świątyni ewangelicka parafia w Jaworze zanosi radosne uwielbienie i podziękowanie (1755 r.)." W podobnie uroczysty i podniosły sposób obchodzono tu co 50 kolejnych

Die wahre Toleranz und die Gleichberechtigung mit der katholischen Kirche sollte für die hiesige Gemeinde erst die preußische Zeit bringen. Mit dem Einmarsch der preußischen Truppen in Schlesien im Jahre 1740 verbanden die hiesigen Protestanten zahlreiche Hoffnungen. Es wurde geglaubt, daß der große König Friedrich II. allen habsburgischen Bedrückungen ein Ende setzt. Die Protestanten waren auch überzeugt, daß er den Zustand aus der Zeit vor 1629 wiederherstellen wird, und daß sie ihr von der katholischen Kirche weggenommenes Gut und die Kirchen wieder bekommen werden. Der König ließ jedoch verkündigen, daß er eine tolerante Politik nach dem Prinzip des Erhaltens des bisherigen status quo führen wollte. Er hielt an diesem Grundsatz außerordentlich buchstäblich fest. Er bewilligte den Protestanten die Erbauung der Gotteshäuser auf dem Lande, sie konnten jedoch nicht als evangelische Kirchen bezeichnet werden. Auf Befehl des Königs sollten sie nur „Bethäuser" hießen, um die katholischen Pfarrern nicht zu verletzen, die an „den wahren Pfarreien" amtierten. Von den einst zum Kirchenkreise Jauer gehörenden Gemeinden machten von dieser Erlaubnis Gebrauch: Hertwigswaldau, Leipe, Peterwitz, Pombsen, Prausnitz und Seichau. Als 1784 auch das große, fast ganz evangelische Dorf Poischwitz eine Kirche baute, ließ man in Jauer die 4. Pfarrstelle eingehen. Bei der Jauerschen Friedenskirchgemeide verblieben jedoch folgende Landgemeinden, deren Mitglieder bei Sturm und Wetter dorthin fahren mußten: Brechelshof, Bremberg, Altjauer, Jakobsdorf, Malitsch (schied im Jahre 1864 aus), Moisdorf, Lobris, Nieder-Poischwitz, Profen, Reppersdorf, Seckerwitz, Semmelwitz und Tschirnitz. Solcher Zustand dauerte bis zum Jahre 1945. Die Zeit des Übertrittes Schlesiens unter preußische Herrschaft brachte eine allmähliche Umänderung der Kirchenstruktur. Es war die Zeit, wo aus dem kirchlichen Leben in Schlesien alle Andersartigkeiten und Äußerungen des Konservatismus entgültig verschwunden sind.

Boki ołtarza flankują dwie figury symbolizujące Stary i Nowy Zakon.

Die Aussenseiten des Altars flankierten die Figuren, die den Alten und Neuen Bund symbolisierten.

lat następne okrągłe jubileusze kościoła Pokoju. W 1805 r. Jawor rozświetliły z tej okazji setki pochodni, a pamiątka położenia kamienia węgielnego pod kościół stała się świętem o charakterze publicznym. Pięćdziesiąt lat później, w 1855 r., uroczystości jubileuszowe miały szczególny wymiar związany z renowacją całego wnętrza kościoła. Oczyszczono ołtarz, ambonę i wszystkie obrazy, pomalowano na nowo ławki w kościele. Wokół kościoła wybrukowano i wysypano żwirem nowe alejki. Prawdopodobnie wówczas też do ścian zewnętrznych kościoła dostawiono kamienne epitafia stanowiące relikty z najstarszego cmentarza okalającego niegdyś kościół Pokoju. Uroczyste nabożeństwo odprawione 26 września 1855 r. poprzedziły nadzwyczajna sesja rady miejskiej i przemówienie burmistrza w ratuszu; z wieży ratuszowej odegrano na trąbkach słynną ewangelicką pieśń „Gdybym języków miał tysiące". Pochód złożony z władz miasta i zaproszonych gości, uformowany na Rynku, przeszedł do kościoła, gdzie odbywały się główne uroczystości religijne. Podobną oprawę miały uroczystości związane z 250 rocznicą istnienia kościoła Pokoju, które obchodzono 31 października 1906 r., w przypadające tego dnia Święto Pamiątki Reformacji. Odświętne nabożeństwo uświetnił następca tronu pruskiego. Wśród zaproszonych gości znalazł się również świdnicki pastor Peisker, który wygłosił z tej okazji przemówienie. Z okazji jubileuszu wydano w owym czasie kilka opracowań historycznych dotyczących kościoła Pokoju, jak również wybito kilka monet w tombaku i w srebrze.

Wiek XIX to również okres rozwoju tutejszej parafii na różnych płaszczyznach życia religijnego. Protestanci stanowiący 3/4 ludności całego miasta - jeszcze w 1928 r. w mieście mieszkało 12483 ewangelików wobec 4953 katolików - żywo kształtowali nie tylko swe życie zborowe, ale wychodzili też naprzeciw wezwaniom

Im Jahre 1755 in neuer toleranten Atmosphäre der preußischen Herrschaft konnte die hiesige Gemeinde zum ersten Mal öffentlich ihr Säkularfest feiern - die Feierlichkeiten des 50jährigen Bestehens der Friedenskirche begrenzten sich nur zu einem innerkirchlichen Feste. Aus diesem Anlaß wurde eine Münze in Silber und Gold geprägt. Auf ihrer Vorderseite standen um das Brustbild des Königs Friedrich II. die Worte: „Unter der Regierung Friedrich des Zweiten, Königs von Preußen und obersten Herzogs in Schlesien", und auf der Rückseite waren die Worte zu lesen: „Dem dreieinigen Gott bringt frohlockend Lob und Dank am hundertjährigen Jubelfeste der Einweihung ihres Gotteshauses die evangelische Gemeinde in Jauer (1755)". In ebensolcher Art und Weise wurden alle 50-jährigen Jubiläen des Bestehens der Friedenskirche begangen. Im Jahre 1805 erleuchteten aus diesem Anlaß in Jauer hunderte von Fackeln, und anläßlich des Jubiläums wurde die Friedenskirche gründlich renoviert. Die Feierlichkeiten des Jahres 1855 hatten einen besonderen Ausmaß, indem man das Gotteshaus einer gründlichen Restaurierung unterzog. Die Kanzel, der Altar und sämmtliche Bilder wurden aufgefrischt, die Kirchenbänke bekamen einen neuen Anstrich. Die Wege, die sich um die Kirche herumzogen, wurden teilweise gepflastert bzw. mit Kies versehen. Die steinernen Epitaphien, die früher als Grabmäler auf dem Kirchhofe standen, wurden an die Außenwände der Kirche angebracht. Als eine Vorfeier des Hauptgottesdienstes am 26. September 1855 müssen die außerordentliche Ratssitzung und die Rede des Bürgermeisters auf dem Rathaus angesehen werden. Vom Rathausturm hinab ertönte das Lied „O daß ich tausend Zungen hätte", daß von einem Posaunenchor geblasen wurde. Der Festzug, der aus den Stadtbeamten und zahlreichen eingeladenen Gästen bestand, der auf dem Markte gebildet wurde, ging von hier aus zur Friedenskirche, wo die Kirchenhauptfeier stattfand. Eine ähnliche Form hatte auch das Fest

swych czasów. W mieście działało kilka szkół ewangelickich, od 1892 r. ewangelicy posiadali swój własny Dom Zborowy. Wokół niego skupionych było kilka towarzystw i organizacji ewangelickich. Działała tu zatem Ewangelicka Pomoc Kobieca, Ewangelicki Związek Mężczyzn i Chłopców, Ewangelicki Związek Robotników, Związek Misyjny, Ewangelicki Związek Panien, Bratnia Pomoc im. Gustawa Adolfa, wspierająca kościół diasporalny. Cmentarz przy kościele Pokoju był wielokrotnie poszerzany, m. in. w 1708 r., w 1875 r. i w 1878 r. Ewangelicy prowadzili w mieście szeroką działalność społeczną, kulturalną i oświatową. Elity kulturalne miasta w znakomitej większości wywodziły się z kościoła ewangelickiego.

W okresie narodowego-socjalizmu, po dojściu w 1933 r. Hitlera do władzy w Niemczech, dla śląskiego kościoła ewangelickiego zaistniało niebezpieczeństwo całkowitego podporządkowania go interesom nazistów. Również w Jaworze ujawnili się zwolennicy nowego narodowo-socjalistycznego nurtu w łonie kościoła, którzy domagali się m. in. całkowitej aryzacji Kościoła, „odżydzenia" Biblii itp. Określali się dumnym mianem „Niemieckich Chrześcijan" (Deutsche Christen) i mimo tego, że byli w znacznej mniejszości, próbowali zdominować całą jaworską parafię. Rozwinęli oni szeroką działalność propagandową, a wspierani byli przez biskupa Rzeszy L. Müllera, który odwiedził Jawor w 1935 r. Większość tutejszej społeczności ewangelickiej stanowili jednak członkowie Kościoła Wyznającego (Bekennende Kirche), trzymający się starych zasad moralnych i światopoglądowych. Druga wojna światowa położyła kres istnieniu dawnej niemieckiej parafii kościoła Pokoju. Jej ostatnimi duchownymi byli: pastor W. Rumpf, pastor E. Krügler i pastor G. Krehl. Wysiedlenia ludności niemieckiej z Jawora i okolic doprowadziły do likwidacji wielkiego niemieckiego ewangelickiego okręgu kościelnego.

des 200-jährigen Bestehens der Friedenskirche, das am 31. Oktober 1906, also am Reformationstage, gefeiert wurde. An diesem Festgottesdienste nahm auch der preußische Kronprinz teil. Unter den eingeladenen Gästen befand sich auch der Pfarrer Peisker aus der Schwesterkirche in Schweidnitz, der aus diesem Anlaß eine Rede hielt. Anläßlich dieses Jubiläums wurden auch viele Bücher vom geschichtlichen Inhalt veröffentlicht sowie einige Münze in Tombak und Silber geprägt.

Das 19. Jahrhundert brachte der Jauerschen Gemeinde eine vielseitige Entwicklung auf verschiedenen Ebenen des kirchlichen Lebens. Die Protestanten, die 3/4 der ganzen Bevölkerung ausmachten - noch im Jahre 1928 wonhten hier 12483 Evangelische, denen 4953 Katholiken gegenüber standen - gestalteten nicht nur ihr Gemeindeleben, sondern traten den neuen Ideen der Zeit gegenüber. In der Stadt befanden sich einige evangelische Schulen. Seit dem Jahre 1892 besaßen die Protestanten ihr eigenes Gemeindehaus. An diesem Hause konzentrierten sich verschiedene kirchliche Vereine und Organisationen. Es waren: die Ev. Frauenhilfe, der Ev. Männer- und Jünglingsverein, der Ev. Arbeiterverein, der Missions-Nähverein, der Ev. Jungmädchen-Verein und der Gustav Adolf-Verein, der die Diasporalkirche unterstützte. Der evangelische Friedhof an der Friedenskirche wurde oftmals erweitert, so zum Beispiel in den Jahren 1708, 1875 und 1878. Die Evangelischen führten in der Stadt eine sehr aktive soziale und kulturelle Tätigkeit. Die Kulturelite der Stadt in ausgezeichneter Mehrheit entstammte der evangelischen Kirche.

In der national-sozialistischen Zeit, gleich nach der Machtübernahme von Adolf Hitler im Jahre 1933, drohte der schlesischen Kirche eine wahre Gefahr der totalen Unterordnung den Interessen der Nazisten. Auch in Jauer zeigten sich bald die Anhänger der neuen national-sozialistischen Strömung im Schoß der evangl. Kirche, die u. a. nach der totalen Arisierung der Kirche, Entjudung der

Cztery konfesjonały stanowią niezwykłe świadectwo odbywanych tu dawniej spowiedzi usznych.

Die vier Beichtstühle bilden ein besonderes Zeugnis der hier ehemals stattfindenden Ohrenbeichte.

Pozostała jednak mała parafia niemiecko-języczna, obok której powstała również niewielka parafia polska. Użytkowały one kościół Pokoju, który popadał jednak stopniowo w ruinę. Okres powojenny zaliczyć można z pewnością do najtrudniejszych w dziejach tego kościoła. Wnętrze kościoła ulegało stałej degradacji - podlegało też ciągłym kradzieżom i rabunkom. Zginęło między innymi większość naczyń liturgicznych stanowiących wyposażenie kościoła, jak również mnóstwo obrazów, w tym wspominane dzieło przypisywane Willmannowi. Ewangelików poddawano stałej inwigilacji - władze postrzegały w nich ostatni bastion niemieckości i zagrożenia. Pokutował też stereotyp: Polak - katolik, Niemiec - ewangelik. W 1946 r. administratorem tutejszej parafii mianowano pastora Jana Zajączkowskiego z Legnicy, który sporadycznie przyjeżdżał do Jawora, aby odprawiać tu nabożeństwa. Formalnie do 1988 r. nie istniała tu parafia ewangelicka, choć mieszkało tu kilka rodzin wyznania luterańskiego. Dopiero we wspominanym roku powołano duchownego, który na miejscu prowadzić miał opiekę duszpasterską nad tutejszym diasporalnym zborem. Został nim ks. Ryszard Borski. Swą służbę pełnił stosunkowo krótko, bowiem do 1991 r. Jego następcą został pastor Roman Kluz. Na okres jego urzędowania przypadają najważniejsze wydarzenia w powojennych dziejach tego obiektu: kapitalny remont konstrukcji nośnej kościoła i wpisanie go na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. W uzasadnieniu Komitetu do spraw Światowego Dziedzictwa UNESCO z 13 grudnia 2001 r. czytamy między innymi, iż kościół Pokoju w Jaworze, podobnie jak ten w Świdnicy, zostały wyróżnione, ponieważ należą do unikatowych obiektów w skali Europy i świata. Ich niezwykła forma, będąca wynikiem działalności lokalnych mistrzów, przy zastosowaniu tradycyjnej na Śląsku konstrukcji

Bibel usw. verlangten. Sie trugen den stolzen Namen der „Deutschen Christen" und obwohl sie in der Minderheit waren, wollten sie die ganze Jauersche Gemeinde beherrschen. Sie entwickelten eine große propagandistische Aktion, eifrig vom Reichsbischof L. Müller unterstützt, der im Jahre 1935 Jauer besuchte. Die Mehrheit der evangelischen Gesellschaft bestand jedoch aus den Mitgliedern der Bekennenden Kirche, die an den alten moralen und weltanschaulichen Grundsätzen hielt. Der Zweite Weltkrieg brachte der hiesigen evangelischen Gemeinde ihr Ende. Die letzten Pfarrer der Friedenskirche waren: Pfarrer W. Rumpf, Pfarrer E. Krügler und Pfarrer G. Krehl. Die Aussiedlungen der deutschen Bevölkerung aus Jauer und seiner Umgebung führten zur Auflösung des großen evangelischen Kirchenkreises Jauer.

Es bestand doch hier eine deutschsprachige Gemeinde, an die sich kleine polnische Gemeinde dann schloß. Sie beiden benutzten die Friedenskirche, die ständig zu Grunde ging. Die Nachkriegszeit kann bestimmt zu den schlimmsten Gezeiten in der ganzen Geschichte der hiesigen Friedenskirche gerechnet werden. Das Innere der Kirche war einer ständigen Degradation - meistens durch Plünderung und Raub - ausgesetzt. Die Mehrheit von liturgischen Gefäßen, wie auch die Bilder, die zur Innenausstattung der Kirche gehörten, darunter auch das angebliche Werk von Michael Willmann, verschwanden spurlos. Die Evangelischen wurden ständig einer politischen Invigilation unterzogen - die Behörden sahen in den Protestanten die letzte Hochburg des Deutschtums und Gefährdung. Sein Unwesen trieb auch der Stereotyp: ein Pole - ein Katholik, ein Deutscher - ein Protestant. Im Jahre 1946 wurde zum Administrator der hiesigen Gemeinde Pfarrer Zajączkowski aus Liegnitz ernannt, der nur unregelmäßig nach Jauer kam, um hier die Gottesdienste zu halten. Bis zum Jahre 1988 gab es formal hier keine Gemeinde, obwohl in der Stadt einige evangelische Familien wohnten. Erst in dem

szachulcowej, współgra z wyjątkowo bogatym wnętrzem i wyposażeniem, powstałym po wojnie trzydziestoletniej. A pamiętać należy, iż powstawały one w trudnym dla śląskiego protestantyzmu okresie ucisku religijnego. 7 września 2002 w trakcie wyjątkowo uroczystego nabożeństwa z okazji 350 rocznicy wytyczenia placu pod budowę kościoła Pokoju w Jaworze nastąpiło wręczenie pastorowi Kluzowi, jako reprezentantowi zboru, nominacji UNESCO. W uroczystościach wzięli udział liczni duchowni ewangeliccy, w tym Prezydent Światowej Federacji Luterańskiej, biskup Ch. Krause. Licznie zjechali tu dawni mieszkańcy Jawora - dzięki ich stałemu zaangażowaniu udało się odrestaurować Halę Chrztów i prospekt organowy. Reprezentowani byli również potomkowie rodów szlacheckich, które wspomagały budowę tej świątyni. Było to jednak w głównej mierze święto tutejszego zboru, który po trudnych latach ponownie zaznaczył swą obecność w obrazie miasta.

Tutejsza parafia ewangelicka, mimo swej niewielkiej liczebności, rozwija aktywną działalność na niwie kulturalnej. We wnętrzu zabytkowego kościoła odbywają się koncerty muzyki kameralnej, które gromadzą melomanów nie tylko z Jawora, lecz często z odległych miejscowości Śląska. Ewangelicy biorą też aktywny udział w organizowanych przez miasto corocznych Dniach Chleba.

Życie parafialne nie ogranicza się jedynie do niedzielnych nabożeństw. Odbywają się tu także spotkania młodzieżowe i godziny biblijne. W 2004 r. dotychczasowy inicjator życia parafialnego pastor Roman Kluz rozstał się z tutejszym zborem. Jego następcą został ks. Tomasz Stawiak. Oby jego działalność była równie owocna, jak praca jego poprzedników.

Kościół Pokoju wraz z otaczającym go cmentarzem i budynkami parafialnymi tworzył od

genannten Jahre berief man einen ständigen Pfarrer, der an Ort und Stelle die seelsorgerische Arbeit in dieser Diasporalgemeinde führen sollte. Zu diesem Pfarrer wurde Ryszard Borski. Sein Amt führte er jedoch relativ kurz, denn nur bis zum Jahre 1991. Sein Nachfolger wurde Pfarrer Roman Kluz. Auf seine Amtszeit fallen die größten Ereignisse in der Nachkriegsgeschichte dieses Gotteshauses: die Renovation der Tragkonstruktion der Kirche und die Aufnahme der Friedenskirche auf der Liste des Weltkulturerbes UNESCO. In einer Begründung des Komittees für Weltkulturerbe UNESCO vom 13. Dezember 2001 lesen wir unter anderem, daß die Friedenskirche in Jauer, ähnlich wie die in Schweidnitz, hervorgehoben wurden, weil sie zu den einmaligen Objekten solcher Art nicht nur in Europa, sondern auch in der ganzen Welt gehören. Ihre einzigartige Form, die als Ergebnis der Tätigkeit der lokalen Meistern anzusehen ist und die dank der Anwendung der in Schlesien üblichen Fachwerkkonstruktion entstanden ist, stimmt ausgezeichnet mit einer reichen Innenausstattung überein, die nach dem dreißigjährigen Kriege entstand. Und man muß bedenken, daß diese beiden Kirchen in einer besonders schweren Zeit der religiösen Bedrückung errichtet wurden. Am 7. September 2002 während des feierlichen Gottesdienstes anläßlich des 350-jährigen Jubiläums der Friedenskirche fand die offizielle Einreichung der Erkennungsurkunde von UNESCO statt. Sie wurde von dem damaligen Pfarrer Kluz als einem Vertreter der hiesigen Gemeinde empfangen. An diesen Feierlichkeiten nahmen zahlreiche evangelische Prediger teil, darunter auch der Präsident des lutherischen Weltbundes Bf. Christian Krause. Zahlreich waren auch die alten Jaueraner vertreten - dank ihrer besonderen und ständigen Beteiligung konnte man die Taufhalle und den Orgelprospekt renovieren lassen. An diesem Gottesdienste nahmen auch die Nachkommen derer schlesischen adeligen Familien teil, die ehemals zur Erbauung dieser Kirche

wieków swoistą enklawę w obrazie miasta. Było to jakby osobne miasteczko, otoczone murem i stojące zarazem poza murami miasta. Choć obecnie nie ma już cmentarza, który został zlikwidowany i splantowany po II wojnie światowej, zaś z budynków wzniesionych w stylu szachulcowym zachował się do obecnych czasów tylko jeden, który służy za mieszkanie tutejszemu pastorowi, to jednak miejsce to nadal charakteryzuje się urokliwym spokojem i nadal odczuwa się tu atmosferę minionego czasu. Jest to swoista enklawa spokoju. Oby świątynia, która nosi miano „Pokoju", nadal służyła wielu pokoleniom mieszkańców Jawora, i oby Bóg nadal zechciał roztaczać nad nią skrzydła swej opieki.

Sobiesław Nowotny

soviel beigetragen hatten. Es war doch vor allem ein Fest der hiesigen Gemeinde, die nach so vielen Jahren wieder ihre Anwesenheit in der Stadt betonte.

Die hiesige evangelische Gemeinde, obwohl sie zahlenmäßig sehr klein ist, führt eine rege kulturelle Tätigkeit. Im Inneren der unter dem Denkmalschutz stehenden Friedenskirche finden die Konzerte der Kammeralmusik statt, die die leidenschaftlichen Musikliebhaber nicht nur aus Jauer, aber auch aus weit entfernten Ortschaften Schlesiens ansammeln.

Das Gemeindeleben begrenzt sich nicht nur zu den sonntäglichen Gottesdiensten. Es werden hier auch Jugendtreffen und Bibelstunden gehalten. Im Jahre 2004 mußte der bisherige Initiator des Gemeindelebens Pfarrer Roman Kluz seinen Abschied von der hiesigen Gemeinde nehmen. Sein Nachfolger wurde Pfarrer Tomasz Stawiak. Möge auch seine seelsorgerische Arbeit so fruchtbar werden, wie die der seinen Amtsvorgänger.

Die Friedenskirche mit dem Friedhof und den Pfarrhäusern bildete seit Jahrhunderten eine gewisse Enklave im Stadtbild von Jauer. Sie war ihrer Art Städtchen, das mit Mauern umgeben war, aber auch außerhalb von Stadtmauer stand. Obwohl der alte Friedhof eingeebnet wurde und von den Gebäuden, die im Fachwerkstil erbaut worden waren, hat sich nur ein einziges erhalten, das dem jetzigen Pfarrer als seine Wohnung dient, kann man hier immer noch die Atmosphäre der vergangenen Zeiten spüren und dieser Ort wird durch eine reizende Ruhe gekennzeichnet. Es ist eine einzigartige Friedensinsel. Möge diese Kirche, die immer als eine „Friedens"-Kirche bezeichnet wurde, noch vielen Generationen von Jaueraner dienen, und der liebe Gott möge immer seine Flügel über ihr breiten.

Sobiesław Nowotny

Z późniejszych zmian architektonicznych w obrębie kościoła wspomnieć należy dobudowanie zakrystii, która od 1704 r. służyła za odrębną Halę Chrztów. Pomieszczenie to rozdziela krata, za którą ustawiono ołtarz ufundowany przez hrabinę Rzeszy Annę Elizabeth von Hochberg.

Von den späteren Bauänderungen innerhalb der Friedenskirche in Jauer muss man den Anbau einer Sakristei im Jahre 1704 erwähnen, die als eine Taufhalle diente. Der südöstlichste Teil des ganzes Raumes wird durch ein Gitter abgetrennt. Dort steht der von der Frau Reichsgräfin von Hochberg auf Rohnstock und Tschechen gestiftete Altar.

W pobliżu wejścia do zakrystii znajduje się tablica inskrypcyjna z napisem: „Budowa tego kościoła ewangelickiego jako następstwo pokoju westfalskiego zastała nakazana przez Ferdynanda IV w 1652 r. Rozpoczęto ją na poświęconym miejscu w 1654 r. Zakończono w 1655 r."

Gleich am Eingang zur Sakristei befindet sich eine Tafel mit der folgenden Inschrift: „Die Erbauung dieser Evangelischen Kirche, eine Folge des Westphälischen Friedens, ward befohlen von Ferdinand IV. 1652. begonnen auf geweihtem Platze 1654. vollendet 1655."

Wykaz proboszczów urzędujących przy kościele Pokoju w Jaworze:
Die Pfarrer der Friedenskirche waren:

1654 - 1660	mgr Christian Hoppe
1660 - 1668	David von Ebersbach
1668 - 1680	Georg Höfichen
1680 - 1702	Abraham Klesel
1702 - 1725	mgr Christian Frimel
1725 - 1735	David Gottfried Schwerdtner
1735 - 1763	Christian Gottfried Walther
1763 - 1777	Johann Christian Walde
1777 - 1797	Johann Gottlieb Ludewig
1797 - 1799	Georg Gottlieb Heumann
1799 - 1805	Gottfried Ferdinand Teubner
1805 - 1828	Johann Wilhelm August Scherer
1828 - 1858	August Gottlieb Balcke
1858 - 1881	Karl Samuel Herrmann
1881 - 1893	Alfred Thiemich
1894 - 1908	Bernhard Fischer
1908 - 1919	Edwin Meurer
1920 - 1924	Julius Dehmel
1924 - 1932	Richard Pflanz
1932 - 1936	Walter Rohr
1938 - 1945	O. Kresse
1946 - 1988	ks. Jan Zajączkowski (administrator)
1988 - 1991	ks. Ryszard Borski
1991 - 2004	ks. Roman Kluz
2004 -	ks. Tomasz Stawiak

„Pokolenie pokoleniu głosi dzieła twoje,
Opowiada o potędze twojej."

Ps 145,4.

„Kindeskinder werden deine Werke preisen
und deine gewaltigen Taten verkündigen."

Ps 145, 4.

Dziś trudno nam, współczesnym, wyobrazić sobie, jak żyli nasi przodkowie w XVII czy XVIII wieku. Po przeczytaniu tejże historii możemy jednak dowiedzieć się czegoś więcej i odpowiedzieć na pytania: jak głęboka była ich wiara? czy byli odważni w dążeniu do celu? jak silna determinacja nimi kierowała?

Kościół Pokoju jest jednym wielkim świadectwem ich głębokich uczuć religijnych. Wchodząc na empory po schodach, mocno nadszarpniętych przez czas, dotykając balustrad, na których opierały się ich ręce, zaglądając do lóż na piętrach - od dawna już pustych - napotykam nieustannie ślady tych, którzy tu byli przede mną, tych, którzy z wielkim zaangażowaniem najpierw budowali tę świątynię, a potem bronili jej w chwilach wojen i dbali o nią w czasach pokoju.

Wyobrażam sobie, jak wielką radością było dla nich uczestniczenie w nabożeństwach, spotkaniach modlitewnych czy koncertach w ich wymarzonej świątyni. Włożyli przecież mnóstwo trudu w dzieło budowy kościoła, ich dzieło. Te podłogi, po których stąpali... Ławki i krzesła, na których siadali... Zdobienia, które wykonywali z taką pieczołowitością...

Gdy siadali w swoich lożach, z pewnością duma i radość przepełniała ich serca.

My, patrząc dzisiaj na te same rzeczy, podziwiamy ich piękno i kunszt wykonania. Jednakże w tych szczegółach tkwi ich duch, duch naszych przodków. Oby i nam starczyło wiary i zaangażowania, by dalej kontynuować dzieło, które oni rozpoczęli...

Bożena Pytel

MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA
CZYTELNIA
w Jaworze

Es ist uns, den heutigen Menschen, sehr schwer vorzustellen, wie die unseren Vorfahren am Anfang des 17. und 18. Jahrhunderts gelebt haben. Nach der Lektüre dieser Geschichte können wir doch etwas neues erkennen und folgende Fragen beantworten: ob der Glaube unserer Vorfahren fest war? Ob sie in ihrem Streben nach einem Ziel mutig waren? Ob sie wirklich stark determiniert waren?

Die Friedenskirche ist ein großes Zeugnis ihrer tiefen Glaubensgefühlen. Wenn ich die Treppe besteige, die zu den Emporen führt, und die schon stark von dem Zahn der Zeit genagt ist, und wenn ich die Brüstungen antaste, an die sich die Hände der Vorfahren anlehnten, und endlich wenn ich in die Logen hinüberschaue, die seit vielen Jahren schon leer stehen, dann treffe ich auf die Spuren derjenigen, die vor mir hier waren, derjenigen, die mit großer Mühe diese Kirche errichteten, und sie dann während des Krieges verteidigten und während des Friedens sich um sie kümmerten.

Ich kann mir dann vorstellen, welch eine große Freude die Teilnahme an den Gottesdiensten oder an den Konzerten in ihrem erträumten Gotteshause für sie war. Sie haben doch diesem Werke des Kirchenbaues, ihrem eigenen Werke, ihre ganze Mühe gegeben. Die Fußböden, auf denen sie stampften... Die Bänke, wo sie immer Platz nahmen... Die Verzierungen, die sie mit solcher Mühe gestalteten... Als sie in den Logen saßen, waren ihre Herzen bestimmt mit Stolz und Freunde überfüllt. Wenn wir heute auf diese Verzierungen schauen, bewundern wir dann ihre Schönheit und Kunstfertigkeit. Doch in diesen Detaillen steckt der Geist unserer Vorfahren. Möge auch uns an Kräften und Mühe genügen, um dieses Werk fortsetzen zu können, das die lieben Vorfahren begonnen haben...

Bożena Pytel

Die Kirche ist für Besichtigung in der Saison (April bis Ende Oktober) montags bis samstags von 10.00 bis 17.00 Uhr, an Sonntag und Feiertagen von 12.00 bis 17.00 Uhr geöffnet.

Von November bis März kann die Kirche nach vorheriger telefonischer Absprache (tel./fax 0048/76/870 32 73) besichtigt werden.

Eine Führung in deutscher Sprache ist sichergestellt. Gottesdienste finden statt jeden Sonntag um 11.00 Uhr.

e-mail: jawor@luteranie.pl
http://www.luteranie.pl/diec.wroclawska/

Kościół udostępniony jest dla zwiedzających w sezonie od kwietnia do końca października, od poniedziałku do soboty w godz. 10.00-17.00, a w niedziele w godz. 12.00-17.00.

Od listopada do marca zwiedzanie możliwe po wcześniejszym telefonicznym umówieniu się (tel./fax 0048/76/870 32 73).

Nabożeństwa w Kościele Pokoju odbywają się w niedziele i święta o godz. 11.00.

e-mail: jawor@luteranie.pl
http://www.luteranie.pl/diec.wroclawska/

Wydanie I, Świdnica 2005
Tekst: Sobiesław Nowotny
Zdjęcia: Bożena Pytel • Wydawca: Pikgroup Świdnica, tel. 74 857 40 17
© Parafia Ewangelicko-Augsburska w Świdnicy
isbn 83-918730-6-4

20,00

Miejska Biblioteka
Publiczna w Jaworze
02401-000089962

ISBN 83-918730-6-4